

HET ONTSTAAN VAN HET VORSTENDOM VLAANDEREN

(Vervolg) (1).

BOUDEWIJN I

Bij den aanvang van deze studie zegden we dat de moderne geschiedschrijving het graafschap of markgraafschap Vlaanderen met Boudewijn den Eerste laat ontstaan. De Berlijnsche historicus Sproemberg heeft getoond dat zulks beslist onjuist is. (2) Zeer terecht heeft hij er op gewezen, dat geen enkele gezaghebbende bron het oprichten van een markgraafschap door Karel den Kale, ten behoeve van zijn schoonzoon Boudewijn, vermeldt. Hij gaat echter verder en beweert dat Judith's echtgenoot niet meer kan zijn geweest dan een locale karolingische ambtenaar : de onaanzienlijke gouvgraaf van Vlaandergouw. Met deze tweede stelling kunnen we geen vrede nemen : o.i. is Audacer's zoon wel degelijk een machtig, vooraanstaand heer geweest die hier te lande over uitgebreide *honores* beschikte.

* * *

Het is in 862 dat Boudewijn in de geschiedenis opdaagt ; op dat oogenblik is hij reeds graaf (3).

(1) Zie hier, d. XX (1941), blz. 533-572.

(2) *Die Entstehung der Grafschaft Flandern*, Berlijn, 1936.

(3) De *Annales Bertiniani* noemen hem *comes* waar ze hem voor het eerst vermelden (aanvang van 862, blz. 56). De verzoening van koning Karel met zijn schoonzoon, komt pas twintig maanden later, op het einde van

Wat was hij, waar kwam hij vandaan? Sproemberg ⁽¹⁾ doet vergeefsche moeite om, in overeenstemming met zijn theorie — Boudewijn een *homo novus* — de beteekenis van Boudewijn's betiteling als *comes* in 862 te verminderen. Wat hij ook zegge, en hoe vernuftig hij ook redeneere, Boudewijn was, volgens het getuigenis van Hincmar, die jaar per jaar zijn jaarboek bijhield, graaf, op het oogenblik van Judith's schaking. Men mag trouwens ook niet al te lichtvaardig omspringen met het feit, dat Lodewijk, de zoon van Karel den Kale, deze schaking heeft begunstigd. Ware het immers aannemelijk, dat hij het ontvoeren van zijn eigen zuster door een laaggeboren intrigant hadde in de hand gewerkt? Tenslotte nog dit: Sproemberg onderstreept herhaaldelijk het feit dat de regeering van Karel den Kale een tijdperk is waar handige en moedige lieden zich van den nederigsten rang tot op de eerste plaats konden opwerken. Zoo iets is weer oppervlakkig beschouwd: in feite zijn al de feodale heeren uit het begin der tiende eeuw, voor zoover men kan nagaan, de afstammelingen van de oude geslachten van het rijk ⁽²⁾.

Restloos bepalen, tot welk geslacht Boudewijn behoorde, wat zijn afkomst was, is natuurlijk onmogelijk. Echter kunnen we misschien iets afleiden uit zijn naam, want in dien tijd heeft de onomastiek nog beteekenis:

De naam Boudewijn, met de koozevormen Bodo en Bado, wordt in de 7^e eeuw aangetroffen — naar een heiligenleven van de 9e eeuw — in het geslacht waaruit de Heilige Sadalberga, abdis te Laon, ontsproten is: deze heilige immers had een Bodo voor broeder en een Boudewijn voor zoon. Wat hierbij nog moet worden onderstreept, is dat in datzelfde geslacht ook de naam

863. Daar Hincmar « rapporte sous chaque annale les événements, le plus souvent dans l'ordre même où il en a connaissance » (F. LOT, *La grande invasion normande de 856-862*, BIBL. ÉC. D. CHARTES, t. LXIX, 1908, blz. 49, n. 2), beteekent de betiteling *comes*, welke hij in 862 aan Boudewijn geeft, dus wel, dat deze graaf was toen hij Judith schaakte. Tegen deze eene, vaste vermelding van Boudewijn als graaf in 862 kunnen de vernuftige redeneeringen van Sproemberg (*op. cit.*, blz. 30-31) niet opwegen.

(1) *Op. cit.*, blz. 29-32.

(2) Cf. G. TELLENBACH, *Königtum und Stämme in der Werdezeit des Deutschen Reiches*, Weimar, 1939, 3^e kapittel.

« Autgarius » voorkomt ⁽¹⁾. Welnu, dit is zooniet hetzelfde als Audacer, dan toch een zeer verwante naam, d.i. in het geslacht van de heilige Sadalberga worden de twee namen aangetroffen die kenschetsend zijn voor ons vroege gravengeslacht. Het is van de streek van Langres dat de Heilige vandaan is. Een tweede geslacht van Boudewijn's wordt in de 9e eeuw aange- troffen : heeren van deze naam verschijnen ettelijke malen in het cartularium van Gorze bij Metz, en bekleeden namelijk ver- schillende hooge ambten, als abt en prior, in dat klooster ⁽²⁾.

Tenslotte dient nog één geïsoleerde Boudewijn, die wel is waar tot het voorgaande huis kan behooren, te worden ver- meld : het is de oom van graaf Rogier van de Einrichgau ⁽³⁾ die in 880 wordt vermeld in een oorkonde ⁽⁴⁾.

Volledigheidshalve, en al treden we hier op een zeer onvast terrein, mag nog worden gezegd dat in de Geste van Ogier le Danois, een Baudouinet hem als zoon wordt toegeschreven. Welnu Otgerus (Ogier) is weer hetzelfde als Audacer. We staan hier dus weer voor een voorbeeld van afstamming Au- dacer-Boudewijn !

We zullen het niet wagen, deze verspreide gegevens te ver- binden om te pogen de genealogie van onze graven op te bou- wen. We gaven bovenstaande inlichtingen slechts om eventueel verdere zoekers behulpzaam te zijn.

(1) *Vita S. Sadalbergae abbatissae Laudunensis* (M. G. H. SS. RR. Merov. blz. 56). Cf. CHAUME, *Les origines du duché de Bourgogne*, t. I, Dijon, 1925, blz: 529. Audacer en Autgarius zijn in werkelijkheid verschillende namen. Doch ze worden dikwijls verward wegens « gefährlicher Nachbarschaft », (FORSTEMANN, *Altdeutsche Namenbuch*, Personsnamen, 2e uitg. Bonn, 1900, col. 193, cf. col. 201).

(2) Een *Balduinus* wordt in 811 vermeld als getuige (D'HERBOMEZ, *Cartulaire de Gorze*, n^r 44) ; In 822 wordt hij weer vermeld (*ibid.* n^r 46. In 857 en 858 heet de abt van Gorze Bovo. In 817 verschijnt als proost een Bovo (*ibid.* n^r 65, 66) die wel dezelfde zal zijn welke in 874 en 880 als abt wordt vermeld (*ibid.* n° 71 tot 74). Hier kunnen we nog aan toevoegen dat de naam *Balduinus* een paar malen voorkomt in de obituaria van de kerkprovincie Trier (*Necrologia Germaniae*, II, blz. 43, 107, 23).

(3) Op den rechteroever der Rijn, tusschen Taunus en Lahn.

(4) P. KEHR, *Die Urkunden Ludwigs den Jüngeren*, in M. G. DD. IV. Berlijn, 1934, blz. 351, n^r 15.

Iets anders heeft ons nog getroffen betreffende de afkomst van den eersten Boudewijn.

Er schijnen o.i. namelijk een zeker aantal elementen te bestaan, die in één geval zeker, in andere gevallen meer of min waarschijnlijk, op verband wijzen tusschen onze eerste graven en deze van Laon.

Eerst het zekere : een dochter van Boudewijn I was non in een klooster van deze stad ⁽¹⁾.

Verder, het volgende : Arnulf I schenkt aan Sint-Vincetius van Laon ⁽²⁾ een bezitting uit Laonnais die hij van zijn voorouders heeft geërfd. De ligging van het geschonken goed beteekent per se niet veel, maar ze krijgt toch een zekere belang in het geheel verband gezien. In ieder geval blijft waardevol, dat de eerste graven connecties hadden met Saint-Vincent van Laon.

Ook dit : we spraken hierboven van een geslacht, waarin de naam Boudewijn en Otgerus voorkomen en dat dus zeer waarschijnlijk het geslacht is, waaruit onze graven zijn gesproten. Welnu, het is weer een bron van Laon afkomstig, die dit verhaalt : de *Vita S. Sadalbergae, abbatissae Laudunensis* !

Tenslotte nog dit : men schijnt er tot heden geen acht te hebben aan gegeven dat de *honores*, of althans één der *honores* welke Boudewijn I na zijn verzoening met Karel den Kale verkrijgt, waarschijnlijk aan de graven van Laon toebehoorde.

Dit geldt de Sint-Pieters abdij te Gent.

Grierson, die de opvolging van de abten van Sint-Pieters en Sint-Baafs van Gent in 't klare heeft getrokken, heeft getoond dat in Sint-Pieters opvolgendlijk Robrecht, Boudewijn en Walcher abten zijn geweest ⁽³⁾, terwijl in Sint-Baafs Adalelm

(1) *Epp. Kar. aevi* IV, blz. 186 : « *In monte sanctae Mariae (Laudunensis) sunt duae sanctimoniales, quarum una est filia Balduini generi regis et optimi satellitis...* ». Niets is geweten over steller of ontvanger van den brief.

(2) B. C. R. H. 4e reeks d. III, blz. 93. Een ander goed van Arnulf lag in de nabijheid van Beautor : Quessy (dep. Aisne, canton La Fère), cf. LOT-HALPHEN, *Actes de Lothaire*, blz. 38-39.

(3) *The Translation of the relics of St Amalberga* REVUE BÉNÉDICTINE, 1939, p. 307 sqq.

van Laon rector was. Walcher, de abt van Sint-Pieters, is de zoon van graaf Adalelm van Laon, zoodat gewisse betrekkingen ook blijken te bestaan tusschen deze laatste abdij en de dynastie van Laon.

Abt Robrecht van Sint-Pieters wordt door Grierson (1) geïdentificeerd met Robrecht den Dappere, markgraaf van de marke tegen de Bretoenen. Dit is mogelijk, al moet men o.i. een andere mogelijkheid voor oogen houden : er bestaat in dien tijd nog een andere Robrecht die met het geslacht van Laon verwant is, namelijk Robertus *Faretratus*, die op het beleg van Parijs door de Noormannen in 886 sneuvelde, en voor neef een Adelelm had (2). Ook hij kan hier dus in aanmerking komen.

Hoe het ook zij, één feit, en het eenige dat belang heeft voor ons, staat vast : de Sint-Pieters abdij te Gent heeft eerst voor abt gehad een Robrecht, die hetzij hij Robrecht de Dappere — half-broer van Adalelm van Laon (3) — weze, hetzij hij Robrecht *Faretratus* zij, in elk geval nauw verwant was met den graaf van Laon die in dienzelfden tijd abt was van de Sint-Baafs abdij (4). Na Boudewijn, die dezen Robrecht is opgevolgd, krijgt Sint-Pieters voor abt, Walcher, de zoon van Adalelm van Laon. Dus én voor én na Boudewijn is de leeke abt van Sint-Pieters iemand die nauw verbonden is met het huis van Laon. Is het dan niet waarschijnlijk, dat dit ook voor Boudewijn het geval was?

We willen uit bovenstaande gegevens geen positief besluit trekken, daar deze elementen nog niet volstaan om een vaste conclusie te verrechtvaardigen, doch we achten het nuttig, de aandacht op deze feiten te vestigen (5).

(1) *Ibid.*, p. 304-5.

(2) ABBO, *De Bello Parisiaco* v. 441 vlgg. Deze Robrecht sneuvelde tijdens het beleg van Parijs.

(3) Cf. GRIERSON, *The early abbots of St Bavo's*, in *REVUE BÉNÉDICTINE*, 1937, p. 55, n. 5.

(4) Serrure, *Cartulaire de Saint-Bavon*, n° 4.

(5) Menigeen zal zich hebben afgevraagd hoe de naam Arnulf in het Vlaamsche gravenhuis is gekomen. Evenmin als de naam Boudewijn ziet men immers niet, door welke verwantschap hij daarin is gekomen, wat wel het geval is met alle andere namen : Rodulf, tweede zoon van Boudewijn I

* * *

Sproemberg heeft alles gezegd, wat diende gezegd te worden, over de schaking van Judith en de daardoor veroorzaakte ver-

en Judith, voert een naam welke aan zijn moederlijke voorouders eigen is. Adalolf, de jongere broer van Arnulf I, ontleent ook zijn naam aan de dynastie van zijn moeder Elftrudis. Maar waar komt Arnulf vandaan? Men zou weliswaar kunnen denken dat ook die naam Karolingisch is en dus via Judith in het geslacht is gekomen. Het is mogelijk. We meenen nochtans dat er vlak naast het graafschap Vlaanderen, en wellicht in Henegouwen, een dynastie van graven Arnulf heerschte in de negende eeuw: in 841 wordt een graaf van dien naam vermeld onder de vooraanstaanden van het land tusschen Kolenwoud en Seine (zie boven blz. 561, n. 7); in het capitularium van Kiersy van 877 bepaalt Karel de Kale wie in de verschillende deelen van zijn rijk, zijn zoon in geval van nood zal bijstaan. Indien deze laatste naar Lotharingen gaat en « Mosam perrexerit », zullen de bisschop van Kamerijk, en een graaf Arnulf — die daarenboven tot testamentuitvoerder van Karel wordt benoemd — den jongen Lodewijk bijstaan (BORETIUS-KRAUSE, *Capitularia*, II, blz. 539). We zien dus eenerzijds dat graaf Arnulf tusschen Kolenwoud en Seine heerscht, anderzijds dat hij in Lotharingen, echter langs gene zijde van de Maas, graaf is. Dit noopt ons zijn gezagsfeer op den oostelijken oever van de Schelde, in Henegouwen of in Brabant, te plaatsen. Welnu, enkele, weliswaar zwakke sporen van het optreden van Arnulf's in Henegouwen eerder dan in Brabant kunnen worden waargenomen: in 818 doet een graaf Arnulf schenkingen aan de abdij te Maroilles in Henegouwen (MIRAEUS-FOPPENS, *Opera*, I, blz. 246. Zie ook *Acta SS. Belgii*, IV, blz. 123.) De oorkonde komt voor het eerst voor in de kronijk van Jacques de Guise en is een grove vervalsching. Daar echter in de henegouwsche traditie van geen graaf Arnulf wordt gesproken, is het onwaarschijnlijk dat de schenking zelve zou uitgevonden zijn. Ware het immers zoo, dan had men ze wel aan een bekenden graaf toegeschreven. We zijn dus zeer geneigd om aan de echtheid zooniet van de oorkonde zelf, dan toch van de schenking en dus aan de historiciteit van den graaf van 818 te gelooven. Een laatste vermelding van een, — of liever van twee — graven Arnulf, in verband met Henegouwen geven ons tenslotte de *Annales Elnonenses* die onder het jaar 901 schrijven: « *Obiit Ernulfus comes, hic filius Arnulfi fuit* » (uitg. GRIERSON, blz. 148). Wie die graaf Arnulf is weet niemand. Het meest voor de hand liggend is dat hij graaf was van den *pagus* waarin de abdij Saint-Amand lag, namelijk *Pabulensis* of Pevele. Welnu deze gouw ligt vlak naast de Schelde, dit is naast Henegouwen. Het is zelfs mogelijk dat hier een graaf van Henegouwen bedoeld wordt, maar dit is bijzaak. Wat vast staat, is dat we vier vermeldingen aantreffen, gaande over bijna

wikkelingen (1). Het volstaat hier te vermelden dat de verzoening tusschen Karel den Kale en zijn schoonzoon tegen wil en dank, in het najaar van 864 een voldongen feit was (2). Het hoeft nauwelijks te worden onderstreept, wat een belang zoo'n echtverbintenis voor Boudewijn's loopbaan had: huwelijken met vorstinnen uit het koninklijk geslacht liggen immers ten grondslag aan de macht van de Reniers in Lotharingen, van het huis van Everhard van Frioul in Italië!

Daarbij komt dat, althans na een paar jaren, de koning vertrouwen in zijn schoonzoon ging stellen: in 871 immers gelast hij hem de onderwerping te bewerkstelligen van Karloman, den opstandigen prins (3) en wanneer Judith's vader, keizer geworden, naar Italië optrekt, behoort Boudewijn met Adalelm tot de vier heeren, die gelast worden kroonprins Lodewijk bij te staan (4).

Kan men aanvaarden, dat de koning, die toch niet op zooveel verkleefde dienaren mocht bogen, den schoonzoon, in wien hij vertrouwen stelde, in de ondergeschikte positie van graaf van een kleinen, armen, afgezonderd gelegen *pagus* zou hebben gelaten, zooals Sproemberg voorstelt? Maar de opdracht, die Boudewijn in 877 bij kroonprins Lodewijk te vervullen kreeg

een volle eeuw, van graven Arnulf die thuis blijken te hooren in de grensstreek tusschen West-Francië en Lotharingen, op den Henegouwschen of den Vlaamschen oever van de grensrivier Schelde.

Verband aanwijzen tusschen de Vlaamsche graven en deze Arnulf's, kunnen we natuurlijk niet, doch het scheen ons de moeite waard op het bestaan van deze dynastie te wijzen, welke gelijktijdig met de eerste Vlaamsche graven, in een zeer nabije landstreek, den naam Arnulf voert.

(1) In zijn zeer degelijke studie: *Judith, Königin von England und Gräfin von Flandern*, hier, d. XV, 1936.

(2) GRIERSON, *The translation of the relics of St Amalberga to St Peters of Ghent*, in *REVUE BÉN.*, 1939, blz. 303.

(3) *Ann. Bertin* à° 871 (blz. 115): « *Karolus autem rex ad eundem filium suum Karlomannum cum duobus illius missis... Gauzlinum abbatem et Balduvinum comitem, ipsius Karlomanni sororium, misit* ».

(4) *Capitularium Carisiacense* (BORETIUS-KRAUSE, *Capitularia*, II, blz. 359): « ... *qui debeant esse, quorum auxilio utatur, et vicessitudine cum eo sint... ex comitibus vero aut Teudericus, aut Balduinus, sive Chuonradus, seu Adalelmus* ».

onderstelt toch dat hij een niet onaanzienlijk gezag bezat? Hoe anders kon hij den koningszoon bijstaan (1)?

Wijzen we er nog op, dat een bron Boudewijn als de *gener regis et optimus satelles* vermeldt (2), wat zijn familieverhouding tot den koning met een doorluchtige positie aan het hof schijnt te verbinden.

Tenslotte willen we nog in bedenking geven, dat Hincmar die Boudewijn haatte, de opsteller is van de toenmalige officieele rijksannalen en dat hij, evengoed als hij misschien zijn krijgsdaden heeft verzwegen (3), zijn andere officieele handelingen kan hebben onvermeld gelaten.

Het mag ook wel worden onderstreept, al kan het zuiver toeval zijn, dat Boudewijn's optreden in de politiek — 871 — samenvalt met de ongenade van Ingelram (kort na den Winter 870-871) (4). Het hoeft trouwens geen betoog dat bij het verdeelen der leenen van den verbannen graaf, die, zooals gezegd, in Vlaanderen waren gelegen, de schoonzoon van Karel den Kale wel zal zijn bedacht geweest.

* * *

Het is allesbehalve gemakkelijk te bepalen, welke *honores* aan Boudewijn werden toebedeeld en wanneer dit geschiedde. Met behulp van de schaarsche gegevens, waarover men daartoe beschikt, zullen we het nochtans beproeven.

Sproemberg's bewering, dat hij s l e c h t s Vlaandergouw

(1) We deelen dus volstrekt de zienswijze van prof. GANSHOF die, afgaande van dezelfde feiten, schrijft (*Les origines du comté de Flandre, à propos d'un ouvrage récent*, hier, d. XVI, 1937, blz. 367-385), bl. 374: « *Que Baudouin ait été à la fin du règne de Charles le Chauve un des personnages les plus importants du royaume, un des hommes de confiance du roi, c'est ce que démontrent les missions très importantes dont il a été chargé* ».

(2) *Epistolae Karoli aevi*, IV, blz. 186: « ... *filia Balduini generi regis et optimi satellitis....* ».

(3) Zie blz. 65.

(4) Voor den juisten datum, zie GRIERSON, *The translation of the relics of St Amalberga*, in *REV. BÉNÉDICT.*, 1939, blz. 309, n. 4. Over die ongenade zie nog GANSHOF, *op. cit.*, blz. 374, n. 2.

zou hebben bezeten, is heelemaal ongegrond. Er bestaat zelfs geen enkele vaste aanwijzing op betrekkingen tusschen dezen *pagus* en Judith's echtgenoot. Sproemberg schrijft wel is waar het oprichten van Brugge toe aan den graaf, doch zijn bewijsgronden zijn heelemaal ondoeltreffend. Hij slaagt er zelfs niet in te bewijzen dat Brugge reeds bestond in Boudewijn's tijd. Wel bezit men munten, die te Brugge geslagen werden en den naam *Carolus rex* dragen. Doch dit kan evengoed Karel de Eenvoudige (898-921) gelden als Karel den Kale ⁽¹⁾. Sproemberg beweert ook, dat de relikwieën van den heiligen Donatiaan door Hinemar naar Brugge zouden zijn gestuurd, doch dit is een loutere gissing die sedert onjuist werd bevonden ⁽²⁾. De eerste stellige vermelding van Brugge valt pas in 892 ⁽³⁾, d.i. 13 jaar na Boudewijn's dood, waarbij komt dat juist zijn zoon, Boudewijn II, een reeks burchten aan de kust blijkt te hebben gebouwd ⁽⁴⁾. Wel blijkt uit een tekst van circa 911, dat sommige schatten van de Sint-Baafs abdij uit vrees voor de Noormannen naar Brugge werden gebracht ⁽⁵⁾ en het is alleszins waarschijnlijk dat dit de groote Noormanneninval van 879-883 geldt, waaruit dan zou volgen dat Brugge reeds versterkt was ten tijde van Boudewijn I. Vaste aanwijzingen op verband tusschen Brugge en Boudewijn ontbreken echter nog. Zelfs indien een dergelijk verband werd aangetoond, zou Sproemberg het nog niet winnen, daar hij zou moeten bewijzen — wat hij ook niet doet, en niet zonder reden — dat Boudewijn I s l e c h t s Vlaandergouw bezat.

Boudewijn's leenen, die hij bezat voor de schaking van Judith, werden ongetwijfeld door den koning in beslag genomen ⁽⁶⁾.

(1) Cf. GANSHOF. *Iets over Brugge gedurende de preconstitutioneele periode van haar Geschiedenis*, in NEDERLANDSCHE HISTORIEBLADEN, I, 1938, blz. 294, n. 6.

(2) GRIERSON, *The Translation of the Relics of St Donatian*, in REVUE BÉNÉDICTINE, 1937, blz. 170 vlgg.

(3) Cf. GANSHOF, *op cit.*, blz. 281 en blz. 294, n. 4.

(4) Zie verder, blz. 79 en vlg.

(5) Zie verder, blz. 78, n.

(6) Cf. SPROEMBERG, *Judith...*, 2e deel, blz. 921-922.

Wat deze leenen waren, is evenmin te zeggen als men kan uitmaken, of hij ze terugkreeg.

Ter gelegenheid van zijn huwelijk, in het najaar van 863 (1), werd Karels schoonzoon door den koning opnieuw beleend met *honores*, d.i. met gouwen of abdijen (2). Waarschijnlijk waren de graafschappen Waas en Kortrijk daaronder begrepen : inderdaad, het is thans uitgemaakt dat Boudewijn, op den eersten verjaardag van zijn huwelijk, aan de Sint-Pieters abdij te Gent een aanzienlijke schenking heeft gedaan, bestaande uit het domein Temsche (3). Dat domein lag in het graafschap Waas (5). F. L. Ganshof heeft aangetoond, dat de inhoud van deze gift niets anders kan zijn, dan een deel van de grafelijke dotatie van Boudewijn (6), waaruit vanzelfsprekend volgt dat Boudewijn graaf was van Waas in 864 (7).

Maar anderzijds doet hij schenkingen aan de Sint-Pieters abdij, die in de Kortrijker gouw lag, en hij blijkt, niet lang daarna (8), abt te zijn geworden van dat sticht. Het is normaal

(1) D.i. van de officieele erkenning van het huwelijk ; cf. *ibid.*, blz. 941-42.

(2) FLODOARD, *Hist. Eccl. Rem.* (SS. XIII, blz. 490), brief van Hincmar aan paus Nikolaas : « *Dominus... rex... honores Balduino pro vestra solummodo petitione donavit* ».

(3) Cf. GANSHOF, *Les origines...*, blz. 375, n. 2.

(4) Cf. GRIERSON, *St Amalberga*, blz. 303. We kunnen dezen schrijver nochtans niet volgen waar hij beweert dat Temsche een bezitting zou zijn van Judith ; Bouchoute (Bouchoute, thans wijk van Waasmunster, vroeger heerlijkheid, en niet Bouchoute bij Assenede) en Belsele bezit van Boudewijn. Dat onderscheid is heelemaal overbodig ; veeleer aanzien we met Sabbe de vermelding van deze goederen in het diploma van 870 als een interpolatie, en we meenen dat deze plaatsen inderdaad van Temsche afhingen doch eenvoudigweg niet vermeld werden, zooals met afhankelijkheden veelal gebeurt.

(5) Cf. hooger, blz. 550.

(6) *Op. cit.*, blz. 378. Zijn uitleg is veel aannemelijker dan deze van GRIERSON, (*op cit.* blz. 303-304) die verplicht is een inbeslagneming van het goed door Koning Karel te veronderstellen. Dat tusschen Boudewijns gift en de koninklijke bevestiging 6 jaar verlopen is geen bezwaar.

(7) Onze opzoekingen, onafhankelijk van deze van F. L. GANSHOF gedaan, leidden ons dus tot een zeer verwante oplossing.

(8) Indien men integraal GRIERSON's stelling overneemt (*The Translation of the relics of St Amalberga*) zou dit tusschen 866— sterfdatum van

dat de graaf van een gouw ook abt wordt van de daarin gelegen abdijen ⁽¹⁾. Ligt het dan niet voor de hand, dat Boudewijn reeds in 864 graaf was van Kortrijkgouw?

Het is dan echter ook mogelijk, hem met eenige waarschijnlijkheid de gouw Gent toe te wijzen. Deze lag immers ingesloten tusschen Kortrijker- en Waasgouw. Daarenboven behoorde Gent, zooals Waas in 853, aan Waltcaud. Daar Boudewijn Waas heeft gekregen, schijnt dit te wijzen op het vrijkomen van Waltcaud's *honores*.

* * *

Het staat dus vast, dat Boudewijn I de armzalige gouw Waas in 863 of 864 heeft ontvangen; daar hij echter aanstonds een der weinige domeinen uit dezen *pagus* wegschenkt, en gezien de kleine uitgestrektheid en de armoede van deze *pagus* ⁽²⁾, mag gerust worden aanvaard dat hij nog andere *honores* heeft ontvangen. Dit wordt trouwens uitdrukkelijk betuigd door Hincmar ⁽³⁾. Het is niet geweten, dat hij in die tijd een der abdijen van Vlaanderen heeft gekregen: in het najaar van 864 zijn Robrecht abt van Sint-Pieters en Adalelm van Sint-Baafs ⁽⁴⁾. Het ligt dus voor de hand dat Boudewijn naast de gouw Waas ook een ander *comitatus* moet bezitten. We hebben hierboven aangetoond dat dit vermoedelijk de Genter- en de Kortrijker gouw geldt. Daarmee was hij, of althans zijn beschermer, paus

abt Robrecht den Dappere — en 870 moeten zijn geschied. Aangezien o. i. de abt Robrecht niet noodzakelijk Robrecht de Dappere hoeft te zijn, is doch ook een andere graaf Robrecht die pas in 886 stierf, kan zijn geweest, vervalt deze *terminus a quo*. De *terminus ad quem* blijft natuurlijk dezelfde. De *terminus a quo* wordt dan 25 October 864, datum waarop in aanwezigheid van abt Robrecht de *Translatio* van de H. Amalberga doorging (GRIERSON, *op. cit.*, blz. 302).

(1) GANSHOF, *op. cit.*, blz. 379.

(2) Hij bevatte nauwelijks een half dozijn *villae*, cf. hooger blz. 540. Bij de daar opgesomde domeinen moeten gevoegd worden Tielrode en Durbecca (= Sombeke op Waasmunster) die aan de abdij Lobbes toebehoorden.

(3) FLODOARD, *Historia Ecclesie Remensis*, c. 12 M.G.H. SS XIII, blz. 489. Hincmar verklaart dat Boudewijn *honores* heeft gekregen.

(4) Cf. GRIERSON, *Amalberga*, blz. 302.

Nicolaas, niet tevreden : de paus verzocht in 866 om nieuwe schenkingen ten gunste van Karel's schoonzoon (1). Of dit verzoek ingewilligd werd is niet geweten, doch van twee andere *honores*, de eerste tusschen 864 en 870, de tweede na 866 door hem verworven, weten we nog : de Sint-Pieters abdij te Gent, waarvan de abt in het najaar van 864 nog Robertus was, heeft in 870 Boudewijn tot hoofd (2). Het graafschap Ternois, dat in 866 nog een Vuitmar voor graaf heeft (3), behoorde Boudewijn waarschijnlijk toe bij zijn dood ; het ware anders niet te verklaren, dat Judith's echtgenoot, die abt was van Sint-Pieters te Gent, toch in Sint-Bertinus werd begraven (4). Dat dit zou gebeurd zijn door dat hij in de nabijheid van Sint-Bertijn zou zijn gestorven is geen voldoende verklaring, want de sterfplaats was zonder belang voor het bepalen van de ruststede. Men wilde b.v.b. Boudewijn II eerst te Sint-Bertijn begraven, ingevolge moeilijkheden die oprezen werd hij toch te Gent te ruste gelegd (5).

Het spreekt vanzelf, dat we met deze aanduiding van de gouwen en andere *honores*, welke Boudewijn I vermoedelijk heeft bezeten, geenszins de mogelijkheid uitsluiten, dat hij er nog andere zou hebben gehouden. Het is b.v.b. vrij waarschijnlijk, dat hij een deel van Ingelram's goed heeft gekregen en hij kan, naast Ternois, nog andere *pagi* uit het bisdom Terwaan hebben beheerscht. Tusschen 871 en 879 — Boudewijns sterftejaar — immers kent men slechts één graaf — Boudewijn uitgezonderd — die gouwen uit *missaticum* III of IV hield ; dit geldt Odelric, graaf van Artois, en, na Ingelram's ongenade, van Oosterbant en Melantois (6).

* * *

(1) M. H. G. *Epist.*, VI, blz. 413 : « *quod deest... suppleri per pietatis vestrae munificentiam deprecamur* ».

(2) Cf. GRIERSON, *Amalberga*, blz. 313.

(3) FOLGUINUS, uitg. GUÉRARD, blz. 167.

(4) *Ann. Vedast.*, a° 879.

(5) FOLGUINUS, blz. 140.

(6) Zie hooger, blz. 559.

Het dient ten slotte nog gezegd, dat Boudewijn de bevelhebber kan zijn geweest over de hier te lande bestaande kustverdediging (1). Dat hij geen rol zou hebben gespeeld in den strijd tegen deze invallers — zooals Sproemberg beweert — gaat niet op, of althans, kan niet worden bewezen. Eenerzijds, omdat, zooals Sproemberg het zelf doet opmerken (2) de zee-roovers tusschen 866 en 879 wegbleven uit het land — dat is toch een opvallend feit! — maar ook omdat Hincmar de eenige bron voor dergelijke gebeurtenissen, uiterst weinig vertelt over den strijd hier te lande tegen de Noormannen en daarbij geen enkel Frankisch aanvoerder noemt. Er is nochtans vanzelfsprekend een aanvoerder geweest! En het kan evengoed Boudewijn zijn als een andere; meer nog, indien het Boudewijn was, zou men verstaan waarom Hincmar — die onzen eersten graaf haat — zijn naam zou verzwijgen!

BOUDEWIJN DE TWEEDE.

Boudewijn, de oudste overlevende zoon (3) van Boudewijn den IJzere en Judith, kan niet vóór 862 zijn geboren (4). Wan-

(1) In zijn schitterend hoewel beknopt « *Les origines du comté de Flandre* » weerlegt F. L. GANSHOF, SPROEMBERG's bewering, dat een verdedigingsorganisatie tegen de Noormannen in Boudewijn's tijd geen bestaansreden zou hebben (blz. 371-72).

(2) *Die Entstehung....*, blz. 17.

(3) Men weet natuurlijk niets over eventueel afgestorven kinderen van het echtpaar. Dat Boudewijn de eerstgeborene zou zijn, is nochtans vrij waarschijnlijk, omdat hij naar zijn vader werd genoemd. Hij was waarschijnlijk wel ouder dan zijn broeder Rudolf, vermits hij de hoofdrol speelt en Rudolf eerder als zijn ondergeschikte optreedt — al is dit argument toch niet doorslaand —, ook, omdat Rudolf naar het geslacht van Judith wordt genoemd. Daarentegen is het mogelijk, dat Boudewijn en Rudolf oudere zusters hadden, althans een zuster, en wel deze welke tusschen 862-875 non was te Laon (zie hooger, blz. 56, n. 1).

(4) Boudewijn en Judith zijn immers in het begin van dat jaar gehuwd, of althans, Boudewijn heeft Judith dan ontvoerd. Het huwelijk werd ten laatste gesloten toen de vluchtelingen bij Lotharius II verbleven (cf. SPROEMBERG, *Judith*, II, blz. 926). Het oudste kind van het gezin kan dus wel in 862 of 863 zijn geboren. Zie daarover de gegronde opmerking van GANSHOF, *Les origines du comté de Flandre*, blz. 382, n. 4.

neer zijn vader in de eerste dagen van 879 (1) stierf, kan hij dus niet meer dan 16 jaar oud zijn geweest.

De oude graaf had nauwelijks de oogen gesloten of daar stortte over Vlaanderen de vreeselijkste storm neer: de geduchte Noormannen, die hun aanvallen op Vlaanderen gedurende een paar jaren hadden gestaakt, daagden weer op! Daar ze door den kloekmoedigen Alfred den Groote uit Engeland werden geweerd (2), zagen ze in de burgertwisten in Frankrijk een welkome gelegenheid, om een vruchtbaren plundertocht te ondernemen op het vasteland (3).

In Juli 879 landden ze ergens tusschen Boulogne en Calais. Dit was het uitgangspunt van de verschrikkelijkste beproeving die onze gewesten in die treurige negende eeuw ten deele viel. Vier jaar lang bleven de Vikingen hier gelegerd, vier jaar lang werd het land stelselmatig door hen doorlopen en verwoest.

De rijke Scheldevallei kwam het eerst aan de beurt: het is te Gent, op de plek *Ganda*, waar het Sint-Baafsklooster had gestaan, dat de invallers in 879 hun kamp opsloegen (4). Toen het Noorden van het land terdege was uitgeplunderd, trokken ze meer zuidwaarts en in 880 is het te Kortrijk dat ze zich ves-

(1) *Annales Vedastini*, anno 879, blz. 43: « *Balduinus comes moritur sepeliturque in Sithiu monasterio* ». Deze gebeurtenis wordt in bedoelden bron vermeld als de eerste van het jaar en valt dus beslist in de eerste maanden. Daar den auteur van de *A. Ved.* den Kerststijl gebruikt (cf. de kroning van Karel den Kale op Kerstmis 875 die hij in 876 plaatst) zou Boudewijns sterfdatum desnoods in de allerlaatste dagen van 878 kunnen vallen. We gelooven nochtans dat de sterfdag is: 2 januari 879. Immers te Sint-Pieters van Gent plaatste men — ten onrechte — het obit van Boudewijn II — die op 10 september stierf — op 2 januari (cf. J. DHONDT, *La donation d'Elfrude à Saint-Pierre de Gand*, B. C. R. H., d. CV, 1940, blz. 133.) Zou dit niet berusten op een verwarring met den sterfdatum van Boudewijn den IJzere, die inderdaad circa Nieuwjaar is gestorven!

(2) Verdrag van Wedmore in den Zomer van 878, na de nederlaag van de Noormannen. Het zijn wel van Engeland gekomen Noormannen die in onze gewesten binnenvallen: *Ann. Vedast.* anno 879 (blz. 44): « *Nortmanni, ultra mare positi...* ». Cf. VOGEL, *op. cit.*, blz. 261 vlgg.

(3) *Ann. Vedast.*, *loc. cit.*: « *Nortmanni... audientes discordiam...* ».

(4) *Ann. Vedast.*, blz. 46: « *Mensi Novembrio in Gandao monasterio sedem sibi ad hiemandum statuunt* ».

tigen (1). Toen het omliggende gebied in dat jaar was leeggeroofd en verwoest, ging het weer stroomopwaarts de Schelde naar Condé, dat in 882 de basis werd voor hun tochten (2).

Om het zich vormen van het Vlaamsch vorstendom — dat in dien tijd valt — te verklaren, dient men duidelijk in te zien, wat de toenmalige toestand van het land was.

Dat de verwoestingen, door de Scandinaviërs aangebracht, zeer aanzienlijk waren, kan niet worden betwijfeld: de geschiedschrijvers uit den tijd, en het meest de auteur van de *Annales Vedastini*, die vlak naast Vlaanderen leefde en schreef, stellen de Noormannen eenstemmig voor als de meest woeste en moordzuchtigste aller wezens (3). Dat ze overdreven, zal wel waar zijn, doch dit doet niets terzake: ze geven de algemeene roep weer, zoodat we den psychologischen schok kunnen beseffen die het bericht, de Noormannen zijn daar!, bij de bevolking moest teweegbrengen. Is het dan een wonder dat, zooals dezelfde auteurs het zeggen, de bevolking van de gebieden, die binnen bereik van de invallers lagen, hals over kop vluchtte (4)? Hoe dit gebeurde vernemen we uit het voorgevallene te Doornik: op het bericht van de aankomst der Noormannen, zijn de bisschop van Doornik met gansch (!?) de bevolking samen naar Noyon getrokken. Een deel der Doornikenaars hebben zich daar voor goed gevestigd, het overige keerde slechts na dertig jaar terug (5).

(1) *Ibid.*, blz. 48: « *mense Novembri Curtriaco sibi castrum ad hiemandum onstruunt* ».

(2) *Ibid.*, blz. 52: « *Nortmanni vero mense Octobrio in Condato sibi sedem firmant* ».

(3) Zie *Annales Vedastini*, anno 879, blz. 45, r. 20-25, anno 880, blz. 48, r. 14-16, 19-20, 25-26. Anno 881, blz. 49, r. 8-11, 14-16. Anno 882, blz. 53, r. 7-11. Anno 883, blz. 54, r. 2-4.

(4) Cf. *ibidem*, anno 880, blz. 48: « *Tunc omnes intra Scaldum et Sunnam atque trans Scaldum monachi, canonici, sanctimoniales cum corporibus sanctorum et omnis aetas et conditio fugam ineunt* »; anno 882, blz. 52: « *Sed Nortmanni non cessant a rapinis, fugatis omnibus accolis qui relictii fuerant trans Sunnam* ».

(5) *Historiae Tornacenses* (xii^e E.), M. G. H. SS XI, blz. 349: « *Presul Tornacensis Heidilo cum clero et plebe universa ad Noviomum civitatem* ».

Dat eerste feit staat dus vast : de aankomst der Noorderlingen verwekte een panischen schrik en iedereen ging op de loop. Het allerjongste verleden heeft getoond dat zulks zeer erge problemen stelt in de huidige gesteltenis van onze economie, maar hoeveel erger nog was dit niet in de 9e eeuw, toen de economie om zoo te zeggen uitsluitend agrarisch was, en toen iedereen leefde op en moest leven van één bepaald domein ! Het vier jaren lange verblijf van de Noormannen ⁽¹⁾ verhinderde de boeren van Vlaanderen om gedurende al die jaren hun akkers te bebouwen ; ze moesten dus onderkomen zoeken buiten hun geboorteplaats, daar waar ze konden, en dit niet gedurende vier jaar slechts ! Het jaar 883 immers, dat achteraf beschouwd, als het slotjaar voor de Scandinafsche plundertochten in Vlaanderen mag worden beschouwd, bood voor de rampzalige tijdgenooten natuurlijk geenszins dat gerustwekkend uitzicht : jaren lang bleven de zeeroovers aan de overzijde van de Schelde, in Lotharingen, en zelfs op een bijrivier van de Schelde, te Leuven, gelegerd. Wie kon zeggen dat ze niet eens zooals in 881 was gebeurd, het land na een korte poos weer zouden binnenvallen en verdelgen ⁽²⁾ ! En voor landbouwers zooals de toenmalige Vlamingen, ging het er om, of ze veilig genoeg in het land konden verblijven, om een oogst te winnen. Anders hoefden ze niet terug te keeren ; de kans was immers te groot, dat ze weer eens voor de Noormannen zouden hebben gezwoegd en het weer op een vluchten zouden moeten zetten alvorens het zuur gewonnen brood te kunnen eten. Het mag dus zeer gerust worden aangenomen dat het vertrek der Noormannen naar Lotharingen in 883 geenszins het teeken was voor de terugkomst der gevluchte inwoners. Dit blijkt trouwens duidelijk uit enkele

se contulerunt. Celebre autem habemus per XXXta annos illic eos mansisse. Sicque terre navitatis sue ... obliti... terram incolatus et peregrinationis sibi habitabilem fecerunt ».

(1) Er dient te worden op gewezen dat de Noormannen meestal elk jaar van basis veranderen ; vermoedelijk was de voorraad, die ze in het land konden opdoen, na één jaar uitgeput, en niet hernieuwbaar.

(2) De Noormannen hebben trouwens inderdaad in 890 een nieuwen tocht gedaan naar de zuidergouwen van Vlaanderen en naar Artois. (*Ann. Vedast.*, n° 890-91).

feiten : de inwoners van Doornik, het werd hooger gezegd, kwamen niet vóór dertig jaar terug naar hun *civitas* ! De monikken van Sint-Pieters van Gent schijnen pas rond 892 te zijn teruggekomen ⁽¹⁾, deze van Sint-Baafs eerst omtrent 911 ⁽²⁾. De relikwieën van Sint-Vedast werden slechts in 893 naar Atrecht teruggevoerd ⁽³⁾, en men moet tot 900 wachten om de relikwieën van Sint-Winnok naar Sint-Winnoksbergen te zien voeren ⁽⁴⁾ !

Het mag dan wel voor vaststaand gelden dat in de jaren, die op het vertrek der Scandinaviërs volgden, de toestand niet als bij tooverslag normaal werd ! Jaren lang moet een aanzienlijk deel van de bevolking zijn weggebleven, d.i. de landbouwproductie sterk verminderd. Het spreekt trouwens van zelf, dat de akkers, die zoolang waren verwaarloosd, slechts geleidelijk weer op normale wijze vruchten gingen opleveren. Daaruit volgt dat armoede en hongersnood in die jaren in het land moeten hebben geheerscht ⁽⁵⁾. De toestand was zoo rampzalig dat nog in 892 bisschop Heriland van Terwaan zijn bisdom onbewoonbaar achtte en zijn residentie naar Chalons overbracht ⁽⁶⁾.

Wat waar was voor de boeren, die om den broode verplicht waren tenslotte toch naar Vlaanderen terug te keeren, was *a fortiori* waar voor de leeke en geestelijke grootgrondbezitters en voor de koninklijke ambtenaren ! Evenmin als de landlieden, zullen ze hier gebleven zijn wanneer de Noormannen het land doorkruisten, plunderden, te vuur en te zwaard zetten. Evenmin als de boeren, zullen ze in 883 of onmiddellijk daarop zijn teruggekeerd en zelfs zullen ze wel in den regel later dan de boeren zijn teruggekomen, vermits niets hen dwong naar deze barre, arme, verlaten en bedreigde noordergouwen terug te gaan. Dit gold zelfs voor de koninklijke ambtenaren, want wat

(1) BLOCKMANS, *Gentsch patriciaat*, blz. 105.

(2) GRIERSON, *The early abbots of St Bavo's*, blz. 57-58.

(3) *Sermo de relatione corporis S. Vedasti*, in M. G. H. SS XV, blz. 402-404.

(4) *Vita Secunda S. Winnoci*, in M. G. H. SS XV-2, blz. 776-777), c. 16.

(5) In 892 is de toestand van de landbouwbevolking nog zoo armoedig dat de landlieden omwille van de hongersnood het land verlaten (*Ann. Vedast. Anno 892*, blz. 71) : « *fames valida et sterilitas terrae nobis invasit, ita ut accolae terrae prae magnitudine famis sua relinquerunt loca* ».

(6) FLODOARD, *Hist. Eccl. Rem.*, IV, c. 3, in M. G. H. SS XIII, blz. 561.

hadden ze aan *honores* die ze moesten prijs geven aan de Scandinaviërs, en die toen arm en onvruchtbaar moesten zijn. De koning kon hen allermint dwingen in hun ambtsgebied te gaan verblijven, daar deze jaren eenerzijds samenvallen met de ineenstorting van het Karolingisch gezag in Frankrijk, en daar anderzijds deze koningen in die jaren juist de noordergouwen van Vlaanderen blijken op te geven, zooals weldra zal blijken.

Het mag dus ook voor uitgemaakt gelden, dat in de eerste jaren die op het vertrek der Noormannen uit Vlaanderen zijn gevolgd, een groot deel van de bevolking, de grondbezitters, en de koninklijke ambtenaren, door den band, uit bedoeld gebied zijn weggebleven.

Hetzij omdat het Noorden van Vlaanderen verlaten en woest was, hetzij nog, omdat de verdediging van dat gebied moeilijk voorkwam, hebben de Fransche koningen in 881 feitelijk aan hun gezag daarover verzaakt.

Dit blijkt reeds duidelijk onder den knappen Lodewijk den Derde: na zijn schitterende zege op de Noormannen te Saucourt (1), heeft hij een poging gedaan om zijn koninkrijk verder voor dergelijke invallen te vrijwaren. Met dat doel bouwt hij te Etrun op de Schelde een burcht (2); zijn bedoeling is niet lastig om raden: de heuvelenreeks, die van Saint-Quentin naar Cap Blanc Nez loopt en de Vlaamsche vlakte van de Somme-streek scheidt, vormt een natuurlijke hinderpaal voor een landleger. Het versterken van de verplichte doorgangen en voornamelijk van de valleien volstond dus, om het Sommegebied te beveiligen. Door de Schelde te versperren, sloot de koning voor de Noormannen hun belangrijkste verkeersweg af, zoodat het voor hen moeilijk werd, nog dieper in het land te dringen.

Doch deze handelwijze van den koning bewees tevens, dat hij er niet langer aan dacht, de streek, stroomafwaarts van Etrun gelegen, van de invallers te bevrijden! Het oprichten van

(1) In Juli 881 (*Ann. Vedast.* blz. 50).

(2) Etrun ligt iets benoorden Kamerijk. Over dat *castrum*, cf. *Ann. Vedast.*, blz. 51 en *Ann. Bertin.*, blz. 152. Ten spijte van wat de fanatieke Hincmar vertelt, blijkt uit de *Ann. Vedastini* dat het oprichten van dit fort de gewenschte uitwerking had.

het fort beduidde feitelijk, dat een klein deel van Frankrijk, namelijk het latere Vlaanderen, werd prijsgegeven om het overige te vrijwaren.

Nog duidelijker blijkt datzelfde oogmerk uit een maatregel die werd getroffen door Karloman, broer en opvolger van Lodewijk: in 883 werden de Sint-Bertijn en Sint-Vedast abdijen samen met het graafschap Ternois geschonken aan een grootgrondbezitter uit Oosterbant en Ternois, een verwante van de Karolingers, abt Rudolf (1).

Door de uitgebreide landgoederen die ervan afhingen, door de rijke inkomsten die ermee gepaard gingen, was het bezit van zoo'n abdij ruimschoots dat van een graafschap waard! Is het dan niet buitengewoon merkwaardig dat de koning zoo ineens, aan eenzelfde heer, de twee rijkste abdijen van Noord-Frankrijk gaf, d.i. de twee voornaamste bestanddeelen van zijn eigen macht en rijkdom in dat gebied?

Alles wordt echter duidelijk wanneer men opmerkt dat Rudolf voortaan de aangewezen leider is van den strijd tegen de Noormannen in Noord-Frankrijk (2), en wanneer men zich herinnert, dat aan een markgraaf doorgaans aanzienlijke *honores*, binnen het bedreigd gebied gelegen, werden toegekend (3). Onbetwistbaar heeft koning Karloman in het Noorden van zijn rijk een marke opgericht, en het bevel aan abt Rudolf toevertrouwd. Voor dotatie heeft deze laatste minstens de Sint-Bertijns en Sint-Vedast abdijen gekregen. Daaruit volgt, dat Artois en Ternois toen als grenspagi werden beschouwd!

(1) Over hem, cf. GRIERSON, *La maison d'Evrard de Frioul et les Origines du comté de Flandre* (REVUE DU NORD, d. XXIV, 1938, blz. 241-289), in 't bijzonder blz. 251-255. Over den datum waarop hij beide abdijen verwierf, cf. *ibid.*, blz. 246, n. 35, 36.

(2) SPROEMBERG, *Die Entstehung*, blz. 45-6.

(3) Eenige voorbeelden: het graafschap Vannes was het *honor* van Wido, markgraaf van de marke tegen de Bretoenen, onder Karel den Groote (LIPP, *Das Fränkische Grenzsystem...*, blz. 13), het graafschap Nantes dat van markgraaf Lambrecht; Anjou, Tours en Marmoutiers dat van Robrecht den Dappere (*Ann. Berlin.*, a° 865), Raimundus, markgraaf van de Spaansche marke was o. m. graaf van Ribagorce (LIPP, *op. cit.*, blz. 22.)

Dit wijst heelemaal op hetzelfde als het bouwen van een burcht te Etrun : het noorden van het rijk wordt aan zijn lot overgelaten !

* * *

De nieuwe tactiek van de Franken had voor eerste gevolg, dat de kustgouwen, en namelijk Vlaandergouw, nu eens terdege door de Noormannen werd geplunderd en verwoest (1). Dit schijnt er dan toch op te wijzen dat de invallers moeite hadden om verder naar het zuiden door te dringen. Dezelfde indruk krijgt men weer bij het nagaan van de volgende oorlogsfeiten : de overwinning van de Scandinaviërs op de Franken te Laviers op de Somme (2) wordt slechts behaald, doordat een vloot over zee tot aan de monding van de Somme is gevaren (3). Ook hier dus blijkt dat de pas opgerichte marke voor de zee-roovers een wezenlijke hinderpaal is.

Enkele maanden later verlaten ze eindelijk, voor goed, het uitgeputte Vlaanderen.

We hoeven hier niet te herhalen wat we hooger betoogden, nml. dat op dat oogenblik dat gebied, feitelijk zooniet in rechte een *no man's land* was, een verlaten, leeggeplunderd, doodgemarteld land, dat voor het grijpen lag.

Het was Boudewijn II, die er de hand op legde.

Het is voorwaar geen gemakkelijke taak, uit te maken hoe zijn vorstendom tot stand kwam. Hoegenaamd geen positief gegeven wordt ons daarover verstrekt !

Laten we eerst goed de tegenstelling onderstrepen tusschen de gouwen van Noordelijk, en deze van Zuidelijk Vlaanderen te dien tijde : we kennen voor die jaren een graaf van Oosterbant, Huchald (4), een graaf van Boulogne, Erkengarius (5),

(1) *Ann. Vedast.*, anno 883, blz. 54.

(2) Daarover *Ann. Vedast.*, *ibid.*, VOGEL, *op. cit.*, blz. 315.

(3) *Ibid.*

(4) HIRSCH, *Die Erhebung Berengars von Frioul zum König in Italien*, Straatsburg, 1910, blz. 80-84.

(5) Meermalen vermeld in de *Annales Vedastini*. Dat hij graaf van Boonen was, blijkt uit de *Vita Sancti Bertulfi Renticensis* (M. G. H. SS XV-2,

een graaf van Artois, Ekfried ⁽¹⁾ en een graaf van Doornik, Hilduinus ⁽²⁾. Dat abt Rudolf graaf was van Ternois mag voor vaststaande gelden: abt van Sint-Bertijn, markgraaf in het zelfde gebied, ware het zeer onwaarschijnlijk dat hij ook over geen graafschap beschikte, en aangezien Ternois juist het eenige is, waarvan de graaf niet genoemd wordt, mag het hem met groote waarschijnlijkheid worden toegeschreven. Wel brengt Grierson ⁽³⁾ hiertegen in dat Rudolf een geestelijke was. Inderdaad, ook daaraan kan niet worden getwijfeld na zijn bewijsvoering, doch dit is allesbehalve een hinderpaal voor het uitoefenen van de grafelijke waardigheid! Zoo b.v.b. om ons tot één voorbeeld te beperken, was Hugo de abt *clericus*, en tevens graaf van Anjou en Tours ⁽⁴⁾!

blz. 635: « *Bononiensium comes fuit Erkengerus* ». Zie daarover ook mijn studie *Recherches sur les comtes de Boulogne aux IXe et Xe siècles. Mémoires de l'Académie d'Arras*, 1941-1942, blz. 97-99.

(1) Cf. GRIERSON, *La maison d'Évrard de Frioul*, blz. 257.

(2) Cf. P. ROLLAND, *Les comtes Francs de Tournai* Bergen, 1930, blz. 10-11.

(3) *Op. cit.*, blz. 251-255.

(4) *Ann. Bertin.*, anno 866, blz. 84: « *Hugoni clerico ... comitatum Turonicum et comitatum Andegavensem cum abbacia Sancti Martini et cum aliis etiam abbatiis donat, eumque in Neustriam loco Rotberti* (d. i. als markgraaf) *dirigit* ». Dit is een volmaakt parallel voor Rodulf's geval: Zoals Rodulf (GRIERSON, blz. 252), was Hugo een geestelijke. Zoals Rodulf (*ibid.*), wordt Hugo nooit « *comes* » genoemd; hij krijgt doorgaans den titel van abt, uitzonderlijk dezen van « *marchio* » — dit laatste wordt voor Rodulf niet aangetroffen —; de eene zoowel als de andere blijkt abdijen en graafschappen te bezitten in een gebied, dat ze tegen den buitenland-schen vijand moeten verdedigen. Er moet hier worden op gewezen dat SPROEMBERG de positie van Rodulf sterk overschat, althans wat zijn *hono-res* en de uitgebreidheid van zijn gezag betreft. Volgens den Berlijnschen historicus zou Rudolf feitelijk in gansch Vlaanderen — *lato sensu* — hebben geheerscht, zou abt zijn geweest van Sint-Vedast, Sint-Bertijn, Sint-Pieters van Gent (blz. 5), graaf van Ternois, van Gentergouw, Doornik-sche (blz. 51-52) en doorgaans in het gebied tot aan de Leie (blz. 53) tot aan Gent, en tot aan den IJzer hebben geheerscht. Zoo 'n voorstelling is bepaald ondenkbaar, en heeft kritiek uitgelokt (een kritiek die feitelijk tegen SPROEMBERG's methode uitvalt) vanwege GANSHOF (*Les origines du comté de Flandre*, blz. 382, n. 2) en, zij het impliciet, vanwege GRIERSON (*La Maison d'Évrard de Frioul...*), die het gezag van Rodulf tot zijn werke-

We besluiten dus, dat voor al de *pagi* van Zuidelijk Vlaanderen, d.i. voor de gouwen uit Rudolf's marke, ten tijde van Boudewijn II een graaf wordt vermeld. Daarentegen wordt geen naam genoemd voor de zes gouwen van Noordelijk Vlaanderen, d.i. Vlaanderengouw, Rodenburggouw, het Gentsche Waas, het Kortrijksche en *Mempiscus*.

We gaan pogen te bewijzen dat Boudewijn vóór den dood van Rudolf over deze *pagi* heerschte.

Dat hij in Vlaandergouw baas was, staat vast : na den dood van Rudolf is het « *a Flandris* » (1) dat zijn partijgangers te Sint Vedast hem willen ontbieden (2). Het is « *in Flandras* » dat de graaf zich begeeft na de abdij tijdelijk te hebben ingepalmd (3). Het is dan ook niet « *Atrebatis* », doch wel « *Flandris* » dat koning Odo hem gaat aanvallen (4)! Maar dit is op verre na niet de eenige *pagus* — ook al heeft hij op dat oogenblik Aardenburggouw opgeslorpt (5). — welke Judith's zoon bezit! Dit blijkt o.i. uit de gebeurtenissen van dien tijd : na den dood van abt Rudolf, in 892 (6) daagt Boudewijn op, vordert Sint-Bertijn en Sint-Vaast op, komt toegesnel, bezet ze (7). Koning Odo rukt tegen hem op, veinst op Atrecht — waar Boudewijn zich bevindt — te marscheeren, richt zich plots naar Vlaander-

lijken omvang terugvoert (blz. 255). Uit zijn betoog blijkt althans overduidelijk, dat noch Sint-Pieters te Gent, noch het graafschap Gent aan Rodulf hebben toebehoord (blz. 253). Wanneer men anderzijds bedenkt dat, zooals reeds gezegd, tijdens Rodulf's regeering graven van Doornik, Oosterbant, Artois en Boulogne bekend zijn, komt men tot een juister inzicht nopens de macht van den abt-graaf van Sint-Vaast.

(1) *Ann. Vedast.*, anno 892, blz. 70.

(2) *Ibid.*, blz. 7.

(3) *Ibid.*, blz. 71.

(4) *Ibid.*, blz. 71-72.

(5) De *pagus Rodanensis* wordt van 707 af vermeld (*Lib. Trad.*, blz. 50). De jongste vermeldingen dagteekenen van onder de regeering van Karel den Kale (*Ibid.*, blz. 41 en 45). Reeds in 941 echter wordt *Cumbescara* te Oostburg in *pago Flandrense* gesitueerd — in de oorkonde van Arnulf I voor Sint-Pieters — terwijl het vroeger (*Lib. Trad.*, n° 36, blz. 41) « *in pago Rodaninse* » wordt geplaatst.

(6) Cf. GRIERSON, *op. cit.*, blz. 251.

(7) *Ann. Vedast.*, *loc. cit.*

gouw ⁽¹⁾, wordt door den opstandigen graaf voorgekomen, bereikt Brugge dat hij niet durft belegeren en verlaat het land ⁽²⁾. Opvolgendijk verovert de zegevierende Boudewijn dan de graafschappen Boulogne ⁽³⁾, Vermandois ⁽⁴⁾, Doornik ⁽⁵⁾, en zoo gaat het voort tot wanneer koning Karel in 900 tegen Boudewijn oprukt en hem tot onderwerping noopt.

Wat daarbij opvalt, is ten eerste dat Boudewijn in 892, bij den dood van Rudolf, gebieden opvordert, bezet en behoudt, die veraf gelegen zijn van de Vlaandergouw. Onderstelt dit dan niet, dat hij ook meester moet zijn van het gebied, tusschen *pagus Flandrensis* eenerzijds, Ternois en Artesië anderzijds? Hij zal toch niet deze laatste graafschappen aanvallen, zolang hij niet meester is over *Mempiscus*, *Gandensis* en *Cortracensis*? Ten tweede, moet er ook op gewezen worden, dat we met alle details worden ingelicht over de inpalming van de zuidergouwen, maar geen woord hooren over deze van de noordergouwen, dat we graven kennen voor de eerste reeks *pagi*, en geene voor de laatste, dat we én Boudewijn én de koning van Brugge naar Atrecht, van Atrecht naar Brugge zien trekken, alsof dat gebied één heerschappij uitmaakte!

We achten het dan ook volstrekt niet gewaagd te verklaren dat Boudewijn bij den dood van Rudolf reeds meester was over de Noordergouwen.

Maar hoe en wanneer is hij daar aan de macht gekomen?

(1) *Ibid.*

(2) *Ibid.*

(3) *Ibid.*, blz. 77: « *Heribertus et Herkengerus, omnibus jam perditis* », de eerste was graaf van Vermandois, de tweede van Boulogne. Daaruit volgt dat de graaf van Vlaanderen deze graafschappen toen had ingepalmd. Cf. mijn hooger vermelde studie over de graven van Boulogne.

(4) Zie vorige noot.

(5) Wanneer circa 898, koning Odo de ruil bekrachtigt van goederen tusschen Hilduinus, gewezen graaf van Doornik, en den bisschop van Noyon-Doornik, en aan dezen het *comitatus* te Doornik toekent, betekent dit in werkelijkheid dat hij zich neerlegt bij het overheerschen van de Vlaamsche macht over het Doorniksche. Cf. P. ROLLAND, *Le Tournaisis, châtellenie flamande* (REVUE DU NORD, 1926, blz. 113-147), blz. 11-12 van den overdruk.

We moeten eraan herinneren, dat we voor de gebeurtenissen uit de jaren 873, 900 een uitmuntende bron bezitten, de *Annales Vedastini* die, zooals de naam het zegt, te Sint-Vedast, in Artesië, werden opgesteld. Artesië ligt vlak naast Vlaanderen zoodat deze jaarboeken feitelijk de waarde hebben van een lokale bron. Welnu, de auteur rept geen woord over de verovering door Boudewijn van de Noordergouwen, terwijl hij de verdere daden van den graaf van Vlaanderen overvloedig bespreekt. Mag daaruit niet worden besloten, dat de inpalming van Noordelijk Vlaanderen geenszins een gewelddadige, ophefmakende verovering is geweest? Maar hoe is ze dan geschied? O.i. zeer eenvoudigweg: Boudewijn heeft gebruik gemaakt van de vernieling van het Karolingisch staatsapparaat in Vlaanderen door de Noormannen, van de afwezigheid der Karolingische graven, van de verwoesting en armoede en verlatenheid van het land om het, zonder slag noch stoot, in te palmen. Wie zou hem immers hebben in den weg gestaan, bij het in bezit nemen van dat armzalig, uitgeput, door de Fransche koningen aan de Noormannen overgelaten gewest!

Zoo stellen we ons de territoriale vorming van het vorstendom Vlaanderen voor. Wanneer dit geschiedde blijkt reeds uit het voorgaande; kort na het vertrek der Noormannen in 883. Dat het spoedig daarna moet zijn gebeurd, mogen we vermoeden omdat abt Rudolf anders wel niet zou hebben nagelaten, de hand op deze gouwen te leggen. Anderzijds mag worden bevestigd dat in 888 Boudewijn's macht reeds stevig gevestigd is: in dat jaar immers wordt « graaf » Boudewijn vermeld onder de leiders van een opstand tegen koning Odo van West-Francië⁽¹⁾. Indien hij zich aan de groote politiek kan wagen, is het natuurlijk dat hij zich geen zorg meer hoeft te maken over wat in zijn eigen vorstendom gebeurt!

We gelooven dus dat Boudewijn II, kort na 883, de hand heeft gelegd op de gouwen Vlaanderen, Aardenburg, Gent, Waas, *Mempiscus* en Kortrijk.

(1) *Ann. Vedast.*, anno 888, blz. 65: « *Inter quos erant primi hujus discordiae Fulcho archiepiscopus et Hrodulfus abba necnon et Balduinus comes* ».

Men zal misschien vragen, waar deze graaf vandaan komt, waar hij zich tijdens de bezetting van het land door de Noormannen heeft schuil gehouden. Hier weer kan men natuurlijk slechts met veronderstellingen antwoorden, maar ééne lijkt ons zeer aannemelijk!

Er was een gebied in Noordelijk Vlaanderen, dat betrekkelijk weinig heeft te lijden gehad van de invallen, en dit was Vlaanderengouw; terwijl het naburige *Mempiscus*, en Zeeland, met een buitengewone woede door de Scandinaviërs was bestookt geweest in 880 (1), waren de *Flamenses* langen tijd immuun gebleven, tot wanneer de Noormannen, in het nauw gedreven door het oprichten van de marke in Zuidelijk Vlaanderen, in 883 eindelijk Vlaanderengouw eens terdege kwamen verwoesten (2), Ongetwijfeld was dit een harde beproeving, maar het was toch niet zoo erg als wat de Schelde en Leie-vallei, waar de invallers vier jaar lang verbleven, te verduren hadden! Trouwens, dat Vlaanderengouw, na vier jaar verblijf van de Noormannen in het land, nog kon worden geplunderd, bewijst juist, dat deze streek het onder alle opzichten veel beter stelde dan het overige van Vlaanderen. Het volstond de inwoners om, gedurende de vier of vijf maanden van het verblijf der Noormannen (3) zich in bosschen en moerassen schuil te houden, en dan was het gevaar voorbij.

Het valt nu op, dat juist dat gebied, dat betrekkelijk weinig te lijden had van de invallen, de basis is van Boudewijn's macht, dààr is het immers dat *zijn* burcht ligt, te Brugge (4).

(1) *Ann. Vedast.*, a° 880, blz. 48: « *Menapios atque Suevos (= Zeeuwen) usque ad internitionem delevere, quia valde illis infesti erant* ».

(2) *Ibid.*, a° 883, blz. 53: « ... *a Condato egressi maritima petivere loca, ibique aestivo remorati tempore Flamingos e terra sua fugere compulerunt et undique saevientes ferro et igne depopulantur* ».

(3) *Ibid.* De tocht begint « *verno tempore* »; ze verblijven in Vlaanderengouw « *aestivo tempore* », leveren slag aan den koning van Frankrijk « *circa autumnni tempore* » echter vóór October. Hun verblijf in Noordelijk Vlaanderen kan dus vier tot zes maanden hebben geduurd.

(4) SPROEMBERG schrijft het oprichten van Brugge aan Boudewijn I toe, het feit is mogelijk, doch blijft louter hypothetisch, want zijn argumentatie voldoet niet (*Die Entstehung...*, blz. 33-39). Zelfs de feiten welke

Mag men dan niet vermoeden, dat hij zich in dat gewest tijdens de bezetting heeft schuilgehouden? Dit zou tevens verklaren, iets wat anders onduidelijk blijft, dat Boudewijn aanstonds na het vertrek der zeeroovers over het legertje beschikt, dat hij toch voor zijn vreedzame veroveringen zal hebben noodig gehad ⁽¹⁾.

HET VESTIGEN VAN HET VORSTELIJK GEZAG.

Het veroveren van de zes gouwen, die het primitieve vorstendom Vlaanderen uitmaakten, schijnt, zooals gezegd, gemakke-

hij aanhaalt om het bestaan van den burcht tijdens het leven van dezen graaf te bewijzen, zijn niet doorslaand: de eerste door hem gekende vermelding van Brugge is immers van 892, d. i. dertien jaar na Boudewijn's dood en in een tijd waarin overal *castra* worden gebouwd (zie verder, blz. 79). De brugsche munten welke hij aan Karel den Kale toeschrijft, zouden eerder van Karel den Eenvoudige zijn (cf. GANSHOF, *Iets over Brugge gedurende de preconstitutioneele Periode van haar Geschiedenis*, in NEDERLANDSCHE HISTORIEBLADEN, d. I, 1938, blz. 294, n. 6); de overbrenging van de relikwieën van Sint-Donatiaan tenslotte zou met Boudewijn en Hincmar niets te zien hebben (GRIERSON, *The Translation of the relics of St Donatian*, in REVUE BÉNÉDICTINE, 1937, blz. 170 vlgg.).

Er bestaat nochtans één, tot heden ongebruikte aanwijzing op het bestaan van Brugge als burcht voor den Noormanneninval van 879: uit een inventaris van de kostbaarheden welke de monikken van Sint-Baafs te Gent hebben opgesteld na hun terugkeer uit Laon (circa 911) verneemt men inderdaad dat ze een deel van hun schatten naar Brugge hadden gestuurd om ze te bewaren. (NEUES ARCHIV, d.VIII, 1883, blz. 374-76). Men mag o. i. met vrij groote zekerhied besluiten, dat dit vóór de aankomst der Noormannen is geschied, dus voor of in 879, waaruit dan volgt dat Brugge reeds versterkt was op dat oogenblik. Ziehier dezen tekst.: « *Invenimus de thesauro Sancti Bavonis remanssisse post reversionem de Monte Regio (Laon)...; Desunt autem... crux illa aurea que Bruggis fuit ad servandum missa, nec postea reversa* ». Het lijkt ons echter uiterst onwaarschijnlijk dat Brugge aan de woede der Noormannen welke verschillende maanden lang in « Flandria » vertoefden, heeft weerstaan — vermoedelijk hebben ze de vesting ingenomen en vernield, wat met het verdwijnen van het gouden kruis van Sint Baafs strookt. Boudewijn II zal dan een nieuwe burcht hebben opgericht.

(1) Of behoorde pagus Flandrensis van rechtswege aan Boudewijn II, als opvolger van Boudewijn I?

lijk genoeg te zijn gegaan, maar daarmee was niet alles gedaan! Boudewijn moest ook zijn gezag op stevige grondvesten bouwen, opdat het zou blijven voortbestaan. Hoe dit gebeurde, is alweer uiterst moeilijk om nagaan, daar de bronnen weer eens te kort schieten.

*
*
*

De meest dringende vereischte, die zich na de bezetting van het pas door de Noormannen verlaten gebied, opdeed, was natuurlijk, het beveiligen van het vorstendom, Hoe dit bereikt? Het antwoord op deze vraag is niet moeilijk om raden: Vercauteren heeft inderdaad getoond, hoe juist in die jaren om de invallers tegen te werken, overal burchten worden opgericht, waarin de inwoners van het omliggende platteland met hun kostbaarheden konden vluchte, zoodat het plunderen niet meer loonend was en de roovers van lieverlede aan hun strooptochten gingen verzaken (1).

Dat ook Boudewijn tot dit probaat middel zijn toevlucht nam mag voor vaststaand gelden, zooals zal blijken. Trouwens ook zijn nabuur, markgraaf Rudolf, ging dezen weg op: hij versterkte de Sint-Vedast abdij en richtte te Sint-Omaars een *castrum* op (2).

Ook Boudewijn II heeft het land met een waren gordel van vestingen versterkt. Dit blijkt trouwens uit een traditie die we in het middel der 11e eeuw geboekstaafd vinden (3): Brugge,

(1) Cf. VERCAUTEREN, *Comment s'est-on défendu au IXe siècle dans l'empire franc contre les invasions normandes* (XXXe CONGRES VAN HET OUDHEID- EN GESCHIEDKUNDIG VERBOND VAN BELGIE, JAARBOEK, Brussel, 1936), blz. 117-132.

(2) De Sint-Vedast abdij te Atrecht, werd versterkt tusschen 883 en 887 (VERCAUTEREN, *Etude sur les civitates...*, blz. 190). De vesting van Sint-Omaars bestond in 891, vermits ze in dat jaar een belegering door de Noormannen trotseerde (FOLGUINUS, *Gesta Abbatum Sithiensium*, M. G. H. SS. XIII, blz. 263 en vooral *Miracula S. Bertini*, M. G. H. SS XV-1, blz. 512-13.

(3) *Vita Winnoci antiquior* (M. G. H. SS XV-2, blz. 776): « *Balduinus Calvus fines Flandriae usque ad id temporis accessibiles... castri munierat.* »

dat in 892 vermeld wordt als een basis van zijn macht (1), Gent, waarvan de burcht uit het einde van de 9^e eeuw schijnt te dagteekenen (2) beslist ook Sint-Winnoksbergen (3) en zeer waarschijnlijk ook Oostburg (4) moeten door hem zijn gebouwd geweest.

Dit is vermoedelijk niet alles: op eenigen afstand van de huidige zeekust liggen thans een reeks stedjes of steden, waarvan de naam veelal op -burg eindigt, of waar men reeds vroeg van een *burgus* hoort gewagen. Daaronder behooren de pas vermelde steden Brugge, Sint-Winnoksbergen, en Oostburg. Daarbij moet men nog voegen Aardenburg, Oudenburg Gistel, Veurne en Bourbourg.

Deze burchten liggen meestal aan de zuidergrens van het huidig polderland, dit is aan de toenmalige noordergrens van het vasteland. Dikwijls liggen ze op strategische punten, dit is bijvoorbeeld het geval met Gistel en Veurne, dat het eene ten oosten, het andere ten westen, de golf van Loo of IJzerestuarium beheerschen. Hetzelfde geldt voor Oostburg, op het oostelijk uiteinde van het vasteland, en voor Sint-Winnoksbergen, op een hoogte, aan het diepste van de « Gerstagolf ». Veurne en Bourbourg lagen waarschijnlijk op eilandjes. Althans Veurne ligt thans nog betrekkelijk hoger dan de omgeving, en de plek waar Bourbourg oprees schijnt niet door de overstroming van de 5^e eeuw te zijn bedekt geweest (5).

Al deze burchten zijn dus aan de toenmalige kust gelegen en vormen daar kennelijk een versterkte linie, een systeem van forten. Vrijwel allen worden vermeld vóór het einde der

(1) *Ann. Vedast.*, blz. 72. Koning Odo trekt naar Vlaandergouw, Boudevijn sluit zich op « *in Bruccia* ». Dat daarmee Brugge, en wel een vesting Brugge wordt bedoeld, is o.i. niet betwifelbaar. Zie ook GANSHOF, *Iets over Brugge...*, blz. 281. Zie echter boven, blz. 78, n.

(2) Cf. BLOCKMANS, *Het Gentsche Stadspatriciaat tot omstreeks 1302*, Antwerpen, 1938, blz. 106.

(3) *Vita Winnoci antiquior*, loc. cit. *Tunc etiam locum Bergas dictum presidio placuit munire ubi etiam ecclesia consrtui fecit.*

(4) Vermeld als « *castrum* » in 941, in de oorkonde van Arnulf I voor Sint-Pieters.

(5) BRIQUET, *op. cit.*, blz. 266-67.

10^e eeuw : Brugge in 892 (1), Sint-Winnoksbergen circa 900 (2), Oostburg in 941 (3), Oudenburg en Gistel in 988 (4), Bourbourg in 990 (5), Veurne tenslotte slechts in het midden der 11^e eeuw, doch dat deze plaats zeer oud is blijkt uit verschillende aanduidingen (6), en er moet ook op gewezen dat dat burchtstadje op dat oogenblik reeds het centrum is van een kasselrij, wat wel op een vroeger ontstaan wijst. Het is dan vrij waarschijnlijk, dunkt ons, dat al deze *burgi*, aan de kust gelegen, kennelijk in onderling verband, en die vóór het einde der 10e eeuw allen blijken te bestaan, de uitvoering zouden zijn van één plan, dat ze dus vrijwel in denzelfden tijd, met een wel bepaald doel, zouden zijn opgericht.

Na dit te hebben vastgesteld, kan men licht bepalen wie ze heeft gebouwd en wanneer dit gebeurde : de lijn, door deze vestingen gevormd, komt overeen met de kustlijn van Vlaan-

(1) Cf. hooger, blz. 80, n. 1.

(2) Cf. blz. 80, n. 3.

(3) Cf. blz. 80, n. 4.

(4) Oorkonde van bisschop Rothard van Doornik : A. LEFRANC, *Histoire de la ville de Noyon* (Parijs, 1887), blz. 180.

(5) *Liber Traditionum Sancti Petri*, n° 98, blz. 94.

(6) Dat te Veurne een burcht bestond, blijkt tevens uit de topografie van deze stad. (cf. Eug. DHUICQUE, *Pour la reconstruction de Furnes*, in L'ÉMULATION, ORGANE DE LA SOCIÉTÉ CENTRALE D'ARCHITECTURE DE BELGIQUE, 1921, blz. 33-45) en uit de toponymie : er bestond daar immers, naast de Burcht, de « Butenburch », — het « *castellum forinsecum* » zooals men voor Brugge in 1089 zegt, — (DE FLOU, *op. cit.*, d. II, col. 1117). Trouwens Veurne schijnt ons wel een oude stad te zijn : dit kan reeds worden afgeleid van haar ietwat verheven ligging. In een stuk van 1022 wordt gewaagd van het Land van Veurne (*pagus Furnensis*), GUIMAN, *Cartulaire de Saint-Vaast*, uitg. VAN DRIVAL, blz. 58 ; dus was de burcht toen reeds het erkende centrum van de streek. De Sint-Walburga-kerk schijnt zeer oud te zijn : de traditie, die haar oprichting aan Boudewijn den Eerste toeschrijft (cf. VAN DE PUTTE en CARTON, *La collégiale de Sainte Walburge à Furnes*, in ANNALES DE LA SOCIÉTÉ D'ÉMULATION, d. 16, 1862, blz. 153) kan wel een vervorming zijn van de herinnering aan de stichting door Boudewijn II. De vroegst gekende *elevatio* van de Walburgis Relikwieën gebeurde reeds in 1089 (*ibid.*). Men mag daarvan afleiden dat deze heiligdommen inderdaad reeds zeer vroeg ter plaatse werden aangebracht. Daarbij komt dat de Sint-Walburgiskerk binnen het *castrum* ligt. Het is dus de

deren vóór de inpolderingen, d.i., vóór de 11^e eeuw ⁽¹⁾. Het door deze fortelinie gedekte gebied is juist dat, waar de dorpen op *-gem* en op *-zele* dicht opeengehoopt liggen. Het was dus wel

oorspronkelijke castrale kapel, zooals Sint-Donatiaan te Brugge en Sinte-Veerle te Gent. Haar bestaan reikt dus even hoog, als dat van het *castrum* zelf. Tenslotte dient er op gewezen dat de burggraaf van Veurne reeds in het midden der 11^e eeuw wordt aangetroffen (*Miracula S. Ursuari*, M. G. H. SS XV-2, blz. 840) en dat de stad toen reeds uit kerkelijk oogpunt een decanaat was (cf. CALLEWAERT, *Chartes anciennes de l'abbaye de Zonnebeke*, Brugge, 1925, n° 1 « *Gerardus Furnensis decanus* ».)

(1) De chronologie van de landwinning ten koste van de zee aan onze kust, werd heelemaal gefausseerd door een ongelukkige vergissing van BLANCHARD, in zijn trouwens zoo voortreffelijk werk, *La Flandre*. Om uit te maken wanneer de huidige polderstreek oprijst steunt hij natuurlijk in de eerste plaats op de vermeldingen van de dorpen van onze huidige kust in de oorkonden. Ongelukkigig heeft hij niet geweten dat het document, waar hij de « eerste vermeldingen » van veel van die dorpen aantreft, namelijk het charter van Arnulf I van Vlaanderen voor Sint-Donatiaan in 961 (o. m. in GILLIODTS VAN SEVEREN, *Coutumes des Pays et Comté de Flandre. Coutume de la Prévôté de Bruges*, d. 2, Brussel, 1887, *Origines et Développements*, n° 1, blz. 3-10) een ondubbelzinnige vervalsching is. Daardoor werd Blanchard — die buiten dat stuk om zoo te zeggen geen vermeldingen van dorpen uit de polderstreek vóór de 11e eeuw heeft gevonden — ertoe gebracht de inpolderingen en landherwinningen een eeuw te vroeg te plaatsen, en natuurlijk hebben de latere aardrijkskundigen hem nageschreven, zoo A. BRIQUET in zijn merkwaardig *Le littoral du Nord de la France*, en J. E. DE LANGHE, in *De Oorsprong der Vlaamsche Kustvlakte*. Desniettenstaande komt BRIQUET (*op. cit.*, pp. 369) tot het besluit « Avant le xe siècle, les terres asséchées n'eurent pas grande extension. Les lieux dont les noms se montrent au ixe siècle étaient pour la plupart sur des points restés de tous temps émergés à la surface de la plaine ou bien sur sa bordure..., au xe siècle, il en est encore plusieurs fois de même... ». Wanneer men hierbij rekening houdt met zijn vergissing aangaande het stuk van 961, en van zijn andere vergissing aangaande de *Translatio Sancti Wandregisili*, zoo rijk aan gegevens nopens de topographie van de kuststreek, welke hij echter in de x^e eeuw plaatst terwijl den tekst van circa 1100 is, moet men besluiten dat hij het heroveren van het land op de zee ruim een eeuw te vroeg laat aanvangen. In werkelijkheid is het pas in de xi^e eeuw, ja zelfs slechts in de tweede helft, dat de dorpen uit het huidig polderland opduiken. DE LANGHE, welke op BLANCHARD en BRIQUET afgaat, plaatst het oudste groote dijkensstelsel aan onze kust in de x^e eeuw (blz. 96). Waarschijnlijk begaat hij hier om dezelfde reden, dezelfde vergissing als deze geleerden.

de oude volksnederzetting die moest worden beschermd. Anderzijds ligt het voor de hand, dat die reeks *kustversterkingen* met het oog op een inval van zeeroovers, van Noormannen, zijn opgericht, iets wat na de 9^e eeuw niet meer noodig is. Daar, tenslotte voor enkele van deze plaatsen het ontstaan aan Boudewijn II moet worden toegeschreven, ligt het voor de hand het oprichten van gansch de vestingslinie aan dezen graaf toe te schrijven. Wat deze vrij waarschijnlijke conclusie nog meer kracht bijzet, is dat in 890 in een gebied, dat slechts Vlaanderen zijn kan ⁽¹⁾, een reeks « *in loca maritima castella recens facta* » worden vermeld; het geldt hier dus zeer waarschijnlijk de behandelde burchten die dan — althans een bepaald aantal — onmiddellijk na de verovering van het gebied door Boudewijn, zouden zijn opgericht ⁽²⁾, zooals de hooger aangehaalde traditie uit het midden der 11^e eeuw beweert.

Men begrijpt dat de jonge graaf de kust van zoo 'n aanzienlijke reeks vestingen heeft voorzien. Daar immers was de bedreiging het grootst. Ook op andere plekken echter heeft Judith's zoon versterkte kasteelen opgericht: bij vb. te Gent, dat trouwens een belangrijk strategisch punt was in den strijd tegen de per water reizende Noormannen, en te Kortrijk.

Te dien tijde waren ook, zooals reeds gezegd, burchten opgezezen te Atrecht en te Sint-Omaars. Het is wel interessant te onderstrepen dat zodoende vrijwel alle latere kasselrijhoofdplaatsen ⁽³⁾ rondom burchten uit het einde van de 9^e

(1) De Noormannen gaan van Frankrijk naar Lotharingen en willen onderweg « *castella maritima* » innemen. Ze gaan dus langs de kust. Voor zulk een itinerarium kan geen ander kustgebied in aanmerking komen dan de Vlaamsche kust.

(2) *Miracula S. Bertini* (M. G. H. SS XV-1, blz. 512): « *In regnum quondam Hlotarii irent [Northmanni] tranctantes per maritima transire et castella ibi recens facta optinere, incolasque, nisi se dederent, mortificare* ».

De Graven van Holland hebben zooals Boudewijn gehandeld in Kennemerland, waar een document uit de laatste jaren der 10^e eeuw Voorburg, Roomburg, Valkenburg en Rinasburg vermeldt (Gosses, *De vorming van het graafschap Holland*, 's Gravenhage, 1916, blz. 54).

(3) Uitzonderingen zijn o. m. Ieperen, en Rijssel, waarvan de vroegste geschiedenis heelemaal onbekend is. Wat Kortrijk betreft, aangezien daar

van het landsbeheer hoeft niet eens bewezen te worden, zoodat het verre ontstaan van de kasselrijen te wijten is aan Boudewijn II.

Het oprichten van burchten was dus het middel, door onzen eersten vorst aangewend, tevens om het land tegen de Noormannen te beschermen en om zijn eigen gezag te vestigen.

Om aan zijn macht een stevige basis te geven, heeft hij nog op een ander middel beroep gedaan: wat voor een vorst toen de hoogste vereischte was, om krachtig te kunnen heerschen, was de rijkdom, rijkdom aan grond, natuurlijk, in de eerste plaats. Hoe anders immers kon hij leenmannen en krijgers tot zijn getrouwen maken? Waar zou hij anders de *beneficia* vinden, die hun verkleefdheid en diensten moesten beloonen? Het was dus voor Boudewijn, onmisbaar wilde hij graaf van Vlaanderen blijven, zich een zoo uitgebreid mogelijk grondbezit aan te schaffen.

Hij heeft dit zelf ook ingezien en het probleem op een voor hem althans, uiterst praktische wijze opgelost, door eenvoudigweg alle staatseigendommen en kerkelijke goederen, en dan vermoedelijk ook wel, private grootgrondeigendommen, aan te slaan. Wat het eerste betreft, ziet men dat de *fisci* Weinebrugge, Snellegem, Harnes en Maldegem hem toebehooren ⁽¹⁾, benevens de woeste gronden, wouden en dergelijke die hem krachtens koninklijk recht toekwamen ⁽²⁾; wat de tweede aangaat, is het duidelijk genoeg dat alle bezittingen van de Sint-Pietersabdij te Gent — die hij met geweld had bezet ⁽³⁾ — aan den graaf

toen munt werd geslagen (zie verder blz. 89, n.) bestond daar wellicht ook een castrum.

(1) Graaf Arnulf beschikt over de *fisci* Snellegem (oorkonde voor Sint-Pieters van 941) en Weinebrugge (Diploma van Lotharius voor Sint-Pieters in LOT-HALPHEN, *Actes de Lothaire*, n° XXV Harnes (van Lokeren, *op. cit.*, n° 45) en Maldegem (*Lib. Trad.*, blz. 74).

(2) Waaronder de « *forestae* » van Waas en Methela. De eerste blijkt in de twaalfde eeuw aan zijn afstammelingen te behooren (zie boven, blz. 551); de laatste is het in begin der x^e in handen van de dynastie (*Lib. Tradit.*, blz. 79, n° 75).

(3) Cf. GRIERSON, *The Translation Amalberga*, blz. 310.

Daar de monikken van Sint-Pieters reeds in 892 waren teruggekeerd

eeuw ontstaan zijn. Dat deze burchten immers de zetel werden kwamen (1), ook deze van Sint-Baafs vermoedelijk (2). Het wordt dan o.i. uiterst waarschijnlijk dat de domeinen van de — met den Noormanneninval verdwenen — abdij Torhout in grafelijke handen zijn gekomen. Ook voor Wormhout staat dit vast, daar dat klooster, dat in 900 door Boudewijn werd hersticht en begiftigd, zijn oude bezittingen dan niet meer blijkt te bezitten (3). Voor Sint-Bertijn kunnen we weer op dergelijke praktijken wijzen, al is de ontrooving hier misschien niet zoo algemeen geweest, maar de aanzienlijkste bezittingen van de gemeenschap, de uitgebreide domeinen Arques (4) en Poperinge, blijken onder Arnulf aan den graaf van Vlaanderen

(cf. blz. 69), is het tusschen 883 en 891 dat Boudewijn de hand heeft gelegd op deze goederen.

(1) Oorkonde van Arnulf den Eerste voor deze abdij (941): « *...restitui loco sancto partim ex his redditibus, quos beatissimus Amandus impetravit a regibus... partimque ex his que fideles ... largiti sunt. et si non omnia saltem reddidi aliqua que predecessorum meorum tempore inde sunt abstracta...* ».

(2) Het parallelisme tusschen de geschiedenis van de twee Gentsche abdijen is zoo treffend, dat men doorgaans gerust van de geschiedenis van de eene op deze van de andere kan besluiten. Dit beslist in voorhavig geval: waarom immers zou de graaf, als hij de goederen van de afwezige monniken van Sint-Pieters aanslaat, niet de innig daarmee verstrengelde goederen van de eveneens afwezige monniken van Sint-Baafs aanslaan? Trouwens, al is geen oorkonde van Arnulf betreffende de herstichting bewaard, toch blijkt deze abdij ongeveer gelijktijdig met haar zusterklooster te zijn heropgericht; diploma van Lotharius (HALPHEN-LOT, *Actes de Lothaire*, n° 1: « *Postea vero, ammonitione venerabilis viri Gerardi abbatis, placuit ei (id est Arnulfo) eundem restaurare locum...* »).

Trouwens men ziet Arnulf I beschikken over een vroeger bezit van Sint-Baafs, Wintershoven. De graven van Loon deden hem hulde voor dat domein (BOEREN, *De Oorsprong van Limburg...*, blz. 93).

(3) Namelijk het domein van Eperlecques, door Graaf Gerardus geschonken, dat nooit meer onder de goederen van de abdij wordt vermeld en later in handen van den graaf van Vlaanderen verschijnt. (LAMBERT VAN ARDRES, M. G. H. SS. XXIV, blz. 566). Misschien was Winnoksbergen een *fiscus*, want daar bestond een Sint Martinuskerk, wat voor een *fiscus* kenmerkend is.

(4) Arques: Pas-de-Calais, arr. et canton Saint-Omer.

toe te behooren (1). Men kan nog op 'n dergelijke behandeling wijzen van het kapittel van Noyon (2). Tenslotte dient er op gewezen dat Boudewijn doorgaans op deze wijze te werk ging (3).

Het is nogal waarschijnlijk dat, wat gebeurde met de staats-eigendommen en de kerkelijke goederen, *a fortiori* het geval werd met de bezittingen van de leeke grootgrondeigenaars, die zoowel als geestelijken en koninklijke ambtenaren, het land hadden verlaten; of waren zij misschien bij machte den graaf te trotseeren? Het is niet onmogelijk (4).

Derwijze kon Boudewijn zich natuurlijk een ontzaglijke

(1) Arques wordt door hem aan de abdij teruggeschonken (FOLCUINUS, uitg. GUERARD, blz. 146). Hetzelfde is waar voor Poperinge (D'HOOP, *Les chartes du prieuré de Saint-Bertin à Poperinghe*, blz. 5, n° 3).

(2) Cf. ROLLAND, *Le Tournaisis, Châtellenie Flamande*, in REVUE DU NORD, t. XII, 1925, blz. 129.

(3) Boudewijn werd in den ban geslagen omdat hij : « *basilicas quosdam abstulerat et aliis dederat* » (FLODOARD, *Hist. Ecc. Rem.*, SS XIII, blz. 572).

(4) Misschien geeft een passage van de *Miracula Sancti Bertini* (geschreven kort na 890) ons wel een juisteren kijk op den toestand, al levert zijn interpretatie moeilijkheden op: de auteur vertelt het beleg van den burcht van Sint-Omaars door de Noormannen in 890 en klaagt over de numerieke zwakte van de verdedigers, want « *Pene nobilitas terrae ex multo jam tempore ob amorem vel dominatum carorum sibi dominorum abscesserat, nativitatis patria relicta, praeter paucos qui ita hereditariis praediti erant patrimoniis, ut non eis esset necesse subdi, nisi sanctionibus publicis* ». Hoe dezen duisteren tekst te verklaren? Er schijnt daar eenerzijds een bevel te zijn geweest om het land te verlaten. Betreft dit den tijd van de burgeroorlogen tusschen de zonen van Lodewijk den Vrome, toen men er tenslotte toe kwam, de getrouwen van een der zonen zoo weinig mogelijk in het rijk van den andere te dulden? Of betreft dit integendeel een veel recenter feit, de ontruiming van het land op bevel van den koning na het oprichten van de marke in 883? We weten het niet, al strookt het laatste niet goed met het « *ex multo jam tempore* ». Één zaak kunnen we nochtans uit dien tekst trekken, dit is dat er zeer machtige grondbezitters in de streek waren, die zich aan dergelijke bevelen van hun heeren niet stoorden — maar wat beteekenen dan de *sanctiones publici*? — en die dan wel machtig genoeg kunnen zijn geweest om den graaf van Vlaanderen het hoofd te bieden. Er schijnt immers wel uit bedoelden tekst te blijken dat het zou kunnen verkeerd zijn te denken, met onze moderne begrippen, dat indien de graaf de hand kon leggen op de goederen van den staat en van de kerk, hij dit *a fortiori* doen kon met deze van de privaat groot-grondbezitters!

massa grondbezit aanschaffen, een domein zoo uitgebreid, dat het wel het grootste deel, zooniet de bijna totaliteit, van den bodem in Vlaanderen moest omvatten (1)!

Het is waarschijnlijk deze onuitputtelijke rijkdom, die onze eerste vorst in de mogelijkheid stelde om, ondanks de armoede en de schaarschte aan mannen, die in zijn vorstendom moest heerschen, toch den strijd aan te binden en acht jaar lang voort te zetten tegen al zijn naburen en tegen den koning zelve.

*
* *

Het ligt hier niet in onze bedoeling, de loopbaan van Boudevijn II te bestudeeren, zijn streven naar uitbreiding in het Zuiden, die hem tenslotte toch de graafschappen Boulonnais

(1) Bewijzen, dat de graaf van Vlaanderen in de x^e eeuw de bijna totaliteit van den grond in Vlaanderen in eigendom bezat, is niet mogelijk, omdat een zeer aanzienlijk deel van deze *villae* door hem werd in leen gegeven en gedurende de crisis van het vorstelijk gezag die op den dood van Arnulf den Oude volgde, volgens de uitdrukkelijke uiting van gelijktijdige auteurs, uit zijn domein vervreemd geraakte. Het verdient echter den vollen aandacht, dat, voor zoover we hebben nagegaan, de graaf op een bepaald oogenblik eigenaar moet zijn geweest van den bodem in vele steden van Vlaanderen — Atrecht uitgezonderd — dit staat vast althans voor Gent (Cf. BLOCKMANS, *Stadspatriciaat...*, blz. 103 en vlgg.) voor Brugge (GUALBERTUS, C. 55), Ieper (DESMAREZ, *Etude sur la propriété foncière au Moyen Age*, Gent, 1898), blz. 204, voor Aardenburg (GUALBERTUS, *loc. cit.*), voor Oudenaarde (zie daarover de studie over deze stad welke we binnenkort hopen te laten verschijnen) en voor Rijsel (PROU, *Actes de Philippe Ier*, n° 25). We willen hierbij een opmerking aanhalen van E. SABBE (*Le régime allodial en Flandre et en Brabant au Moyen Age*, *Journées d'histoire régionale* in REVUE DU NORD, 1938), blz. 11-12. « *L'alleu était au XIIe siècle bien plus répandu en Lotharingie qu'en Flandre. Les châtelainies de Saint-Omer, de Lille et d'Orchies exceptées, où subsistaient quelques groupes, la propriété allodiale avait presque entièrement disparu dans le comté... Sur la rive droite de ce fleuve [l'Escaut] s'étendait un territoire où l'alleu semble avoir prédominé... A titre de propriétaire d'alleux, il convient de citer les princes territoriaux, tels le comte de Flandre, les nobles...* ».

Deze zienswijze stemt heelemaal overeen met de door ons vooropgezette hypothèse: in beginsel heeft de graaf alle gronden in eigendom, er kan dus, buiten het zijne, geen allodium bestaan tenzij uitzonderlijk.

en Ternois gaf, zijn onderwerping aan Karel den Eenvoudige, en de waarschijnlijk vreedzame, doch slecht gekende jaren, die hij daarna leidde, uit te beelden. Ons doel was slechts, het ontstaan van het vorstendom en van de grafelijke inrichting na te sporen.

We zien dit dus als volgt: de invallen der Noormannen hebben hier te lande de Karolingische staatsorganisatie en de gevestigde sociale orde vernietigd, doordat én staatsambtenaren én grondbezitters het land hebben moeten verlaten. Toen de invallers in 883 uit Vlaanderen weg trokken, wist niemand, of dit vertrek tijdelijk of definitief zou zijn; de koningen waren toen niet bij machte het uiterste noorden van hun rijk weer onder hun gezag te plaatsen of het doeltreffend tegen de Noormannen te beschermen. Om te redden wat te redden viel, hebben ze dan een marke opgericht in het zuiden van het latere vorstendom Vlaanderen, van de Schelde stroomafwaarts van Kamerijk tot aan de zee langs de heuvels van Artois. Het gezag over het tenoorden daarvan gelegen gebied lag dan voor het grijpen. Boudewijn II, die zich zoolang de bezetting van het land door de Noormannen duurde had schuil gehouden in Vlaandergouw, kwam na hun aftocht te voorschijn en bezette, waarschijnlijk zonder slag of stoot, dat gebied d.i. de *pagi* Vlaanderen, Aardenburg, *Mempiscus*, Gent, Waas en Kortrijk.

In dat gebied trad hij op als vorst, d.i. hij oefende in eigen naam — en spoedig daarop, als vazal van den Franschen koning — de *regalia* en rechtspraak uit ⁽¹⁾. Om aan zijn macht stevigen

Hoe de « *groupes d'alleux* » waarvan SABBE spreekt, ontstaan zijn, leert ons de *Vita S. Bertulfi Renticensis* (M. G. H. SS XV-2, blz. 638) « (na den dood van Arnulf den Tweede) ... *facta est perturbatio... multi enim ea quae a patre pueri huius (Boudewijn den IVe) in beneficium possidebant, in hac perturbatione acsi propria essent usurpabant...* ».

(1) Dat Boudewijn en zijn afstammelingen de rechtspraak uitoefenden is zeker; deze bevoegdheid die ze als opvolgers van karolingische gouwgraven reeds hielden, was wel de eerste die ze zouden usurpeeren, want ze ligt wezenlijk ten grondslag aan elk heerlijk gezag. Dat de graven zich de *regalia* hadden toegeëigend blijkt voldoende uit het feit dat ze de staats-eigendommen hadden in beslag genomen. Het is ook bekend, dat Boude-

steun te verzekeren tegen binnen- en buitenlandsche vijanden bouwde hij een reeks vestingen, die de bestuurscentra werden van het vorstendom ; tevens legde hij de hand op de eigendommen van kerken, staat en vermoedelijk ook privaot grootgrondbezitters, wat hem in de mogelijkheid stelde om talrijke vazallen en krijgslieden in zijn dienst te nemen.

Wanneer Boudewijn in 888 leenman wordt van koning Odo (1), is zijn gezag over Vlaanderen wettig en normaal geworden. Het vorstendom was gesticht, Boudewijn had zijn taak volbracht !

J. DHONDT,

Aangesteld Navorscher van het N. F. W. O.

NASCHRIFT.

Bij blz. 6. — In 1108 is Hulst nog niet eens een parochie, en bezit nog maar slechts een kapel (S. MULLER Fz. *Het oudste Cartularium van het Sticht Utrecht*, 's Gravenhage, 1892, blz. 210).

Bij blz. 7 onderaan. — We drukken ons hier misschien wat dubbelzinnig uit ! Eerlijkheidshalve moet gezegd worden dat ook de plekken uit het overstroome gebied, welke blijkens hun vorm op *-gem* of *-zele* reeds veel ouder moeten zijn dan de 11e eeuw, evenmin als de plaatsen op *-kerke* en *-kapelle* worden vermeld in teksten van voor het jaar 1000.

wijn II munt liet slaan te Brugge, Kortrijk, Gent, Sint-Omaars en Sint-Winnoksbergen ; (BLANCHET-DIEUDONNÉ, *Manuel de Numismatique*, d. IV, blz. 181-183).

(1) *Ann. Vedast.*, blz. 66 : « *Balduinus... ivit ad regem Odonem et promisit se de reliquo fidelem fore. At ille benigne suscepit eum et cum honore hortatusque est ut in sua promissione maneret* ». Uit dezen tekst moet worden besloten dat Boudewijn vroeger of dan aan den Koning manschap had gedaan. Hij was reeds, of hij werd toen, *fidelis* van den koning ; d. i. zijn vazal. Boudewijn verklaarde zich ook zonder dralen tot leenman van Karel den Eenvoudige bij dezes troonbeklimming : *Ann. Vedast.*, anno 899, blz., 79 : « *Balduinus... missos dirigit, qui regi innotescerent se illi fidelem esse sicut dignum erat* ». Het is heelemaal terecht dat LOT, *Fidèles et Vassaux*, Parijs, 1904, blz. 9, hierin een uitdrukking ziet van de leenmansverhouding van Boudewijn. Geen andere verklaring is mogelijk.

Bij blz. 13, n. 1. — « De Vleterbeek scheidde Iseretius van Ternois ». We beweren dit, omdat op vermelde bladzijde van Guerard een domein gelegen langs den Vleter in Ternois wordt gesitueerd. Daar anderzijds de eenige vermelding welke men bezit van den *pagus Iseretius* Vleteren betreft, dat ook op den Vleter gelegen is, volgt daaruit dat de eene oever van deze rivier in Ternois moest liggen en de andere in Iseretius.

Bij blz. 40. — Menigeen zal zich wellicht hebben afgevraagd waarom ik bij mijn exposé over de kustmarke, geen gewag heb gemaakt van het « duché de France maritime » waarvan de Fransche historici — vooral in de verleden eeuw — den mond vol hadden. Ik had het inderdaad moeten bespreken. Indien ik zulks niet deed, was dit het gevolg van een al te licht aanvaarden van de bewering van F. Lot, « *Aucun document contemporain ne montre qu'Angilbert ait porté le titre de « dux maritimae provinciae »* » (uitgave van HARIULF'S *Chronicon Centulense*, blz. 32, n. 1). In werkelijkheid heeft een nader onderzoek mij er toe gebracht Lot's stelling te verwerpen en dus aan het bestaan van dat *ducatu*s te gelooven. Ziehier waarom: Hariulf's *Chronicon Centulense* vermeldt dat Angilbert van den koning het *ducatu*s *totius maritimae terrae* kreeg (uitg. Lot, blz. 52). Mabillon, die het oorspronkelijk handschrift voor oogen had, doet echter opmerken dat twee folios werden weggerukt, en dat een passage onmiddellijk daarna werd uitgewischt in het handschrift. Een andere hand heeft dan een tiental lijnen op de rasuur geschreven en de vermelding van de schenking van het *ducatu*s is het einde van deze interpolatie (*Ibid.*, blz. 52, n. 6.). Om bepaalde reden meent Lot — o.i. terecht — dat de auteur van de *Vita Angilberti* (12^e eeuw), Anscher genaamd, getracht heeft Angilbert te laten heilig verklaren. Hariulf vermeldt echter ongeoorloofde betrekkingen van Angilbert met een dochter van Karel den Groote. Anscher, terecht inziende dat zulks bij het karakter van een heilige niet past, zou de twee folios waarin Hariulf die feiten vertelde, hebben doen verdwijnen. Daarna, om de leemte in het verhaal van Angilbert's loopbaan te vullen, zou hij een tiental lijnen op rasuur hebben bijgeschreven, lijnen die eindigen met de vermelding van het *ducatu*s.

Deze vermelding kan op twee wijzen zijn ontstaan: ze kan eenvoudigweg een verzinsel zijn van Anscher, ofwel kan ze een element zijn uit den origineelen tekst — die stond op de twee weggerukte folios — hetwelk Anscher heeft gemeend te moeten redden. Lot heeft niet eens aan deze tweede mogelijkheid gedacht: voor hem is er slechts een uitkomst: Anscher heeft alles verzonnen. Dat de andere mogelijkheid even goed in aanmerking komt, spreekt nochtans vanzelf. Dat ze de eenige juiste is, kunnen we ook aantonen.

⁄Negen regels na de interpolatie (blz. 52 van de uitgave Lot) staat er, midden in den oorspronkelijken tekst van Hariulf: *Angilbertus itaque, cum, accepto ducatu, Pontivum inviseret...* Dit bewijst voldoende dat er in de afgerukte folios wel degelijk gesproken werd over het *ducatus* van Angilbert en het ligt dan voor de hand, dat wat Anscher in zijn interpolatie over dat *ducatus* schrijft ontleend moet zijn aan den oorspronkelijken, door hem vernietigden tekst. Zeer waarschijnlijk heeft hij de vermelding van het *ducatus* in zijn interpolatie opgenomen om de referentie naar het *ducatus* waarop we hier steunen, te verklaren. Wel is waar weet Lot weer raad: volgens hem: « *On soupçonne que les mots accepto ducatu sont interpolés* » (blz. XLIX). Dit is nu eens een bij uitstek bloote, ongegronde bewering die tegen alles ingaat. Opdat ze zou mogen geformuleerd worden, had Lot tenminste moeten zeggen, waarom Anscher zoo'n geschiedenis zou hebben verzonnen; dat doet hij niet! Hij had moeten bewijzen, dat zoo 'n *ducatus* niet kan hebben bestaan, of niet kan toegestaan zijn geweest aan Angilbert. Daar zwijgt hij over. Hij had ook moeten verklaren, waarom Mabillon, die het origineele handschrift gezien heeft, wel vermeldt dat de interpolatie van een andere hand is dan het overige handschrift, doch niets zegt nopens de door Lot gewraakte woorden, die slechts negen regels lager staan! We hebben dus geen enkele reden, noch om die woorden als een interpolatie te beschouwen, noch om aan Anscher het verzinnen van het *ducatus* toe te schrijven. Op geen van beide punten brengt Lot ook maar het lichtste argument voor zijn stelling aan! En trouwens, hij zou ook nog een ander passage van Hariulf voor een interpolatie moeten laten doorgaan, want verder (blz. 116) vernemen we uit Hariulf's tekst dat « *Hruodolfus ... coenobium cum provinciis maritimis gubernavit* », wat natuurlijk weer een allusie is op datzelfde *ducatus*. Dat Hariulf's bewering hier juist is beweren we niet, wel echter dat hij dus blijkbaar zelf, en niet zijn interpolator van het *ducatus maritimus* wist. Dit staat vast. Dan mogen we zonder aarzeling besluiten dat er inderdaad in Hariulf's tekst stond dat Angilbert het *ducatus totius maritimae terrae* gekregen heeft; voor wie weet hoe goed ingelicht en gewetensvol deze kronijkschrijver is, zal het dan ook voortaan zeer waarschijnlijk zijn dat Angilbert inderdaad in het eerste vierde der 9^e eeuw in Ponthieu, zooniet in een breeder gebied, het bevel heeft gevoerd over de kustmarke. Dit is nog een zeer uitdrukkelijke, hoewel laattijdige vermelding van deze inrichting.

ADDENDA.

Blz. (12), noot 3. — Wat hier gezegd wordt nopens de oppervlakte van den fiscus Roesselare is heelemaal onjuist, daar de 118 mansi niet slechts Roesselare zelf, doch ook de afhankelijkheden omvatten.

Blz. (13), n. 1. — De oorkonde waarin de *pagus Isseretius* wordt vermeld is van 806 en niet van 811.

Ibidem. — Bij nader onderzoek komt het me geenszins meer voor, dat blijkens de oorkonde voor Stavelot, de *pagus Isseretius* in 846 door dezen van *Mempiscus* werd opgeslorpt. Deze laatste gouw immers kan en zal zelfs zeer waarschijnlijk den oostenlijken oever van den IJzer hebben bereikt. Beoosten de uitmonding van dezen stroom ligt immers de *pagus Flandrensis*; doch men weet niet hoever deze zich zuidelijk uitstreckte. Aan den anderen kant ligt Koekelare « *in Mempisco* » en het is dan zeer waarschijnlijk dat de *pagus Mempiscus* op de hoogte van Koekelare aan den IJzer grensde. Meer nog: aangezien o.i. de scheidingslijn tusschen de bisdommen Terwaan en Doornik samenviel met deze tusschen *pagi Isseretius* en *Mempiscus*, kan de eerstgenoemde gouw den rechteroever van den stroom, benoorden de Zarrebeek, niet omvatten, aangezien de Zarrebeek beide bisdommen scheidt. De Zarrebeek zou dan de twee gouwen scheiden en den rechteroever van den IJzer, stroomafwaarts van dat punt, moet dan bij de gouw van *Mempiscus* behooren. Dan wordt het heel normaal dat een goed « *in pago Mempisco* » langs den IJzer ligt.

Blz. 14. — Na het verschijnen van het eerste deel van deze studie was Drs. Blanquaert zoo vriendelijk mij mede te deelen dat, zijns inziens, de Gentergouw niet slechts het gebied omvatte tusschen Leie en Schelde eenerzijds, Kale en Durme anderszijds, doch dat ze zich ook over het gebied tusschen Schelde en Leie, bezuiden Gent, tot op hoogte van Machelen, uitstreckte. De argumenten waarop hij dit steunde waren volstrekt overtuigend, zoodat ik me bij zijn meening dien neer te leggen. Deze nieuwe zienswijze brengt me er toe twee punten uit mijn betoog te wijzigen: het eerste is van ondergeschikt belang: niet slechts de Kortrijkergouw — zooals werd angetoond blz. 14 — doch ook de Gentergouw moeten tijdens de regeering van Lodewijk den Vrome met de Doornijkergouw zijn vereenigd geweest. Ik voeg hier bij dat deze vereeniging niet tot 't einde van Lodewijks regeering heeft voortbestaan, aangezien een noticia van het *Liber Traditionum*, de laatste (n° 24) uit Lodewijks tijd, bewijst

dat de Kortrijkergouw dan zelfstandig was geworden. De tweede wijziging die uit mijn verandering van meening betreffende de Gentergouw voortvloeit, wordt hieronder aangegeuid, zie de Aanmerking betreffende blz. 50.

(1) Blz. (15), n. 1. — Bekkelinge te Sint-Maria-Lerne weglaten.

Blz. (17), vierde regel vóór het einde. — In stede van : Goedinge bij Evergem, lees : Wondelgem.

Blz. (22), n. 2. — « *Isseretius* of *Mempiscus* ». Ingevolge de boven aangebrachte wijziging van onze zienswijze nopens de *pag. Mempiscus* en *Isseretius*, dient *Mempiscus* niet langer tot *missaticum* IV gerekend « of *Mempiscus* » valt dus weg. Het is nochtans waarschijnlijk dat graaf Berengarius in beide *pagi* het gezag uitoefende : in *Mempiscus*, omdat hij, zooals werd gezegd, goederen in deze gouw van den koning krijgt. In *Isseretius*, omdat hij heel zeker graaf was van een der *pagi* van *Missaticum* IV— het wordt uitdrukkelijk gezegd door het capitularium —. Welnu, daar Gerardus graaf was van Ternois, Renier van Escrebieu-Leticus, kan Berengarius maar graaf zijn van *Isseretius* of van *Bononiensis*. Daar hij *Mempiscus* bezit, is het zeer waarschijnlijk dat hij ook het aanpalende *Isseretius* zal hebben gehouden.

Blz. 48, n. 2. — Dit was reeds gedrukt toen de bijdrage van Dr A. Van de Vijver, « Vroeg-middeleeuwsche wijsgeerige Verhandelingen » (*Tijdschrift voor Philosophie*, 4^e Jaargang, I, Februari 1942) verscheen. Dr Van de Vijver bewijst daarin dat de brief waarop hier wordt gedoeld in 870 werd opgesteld (blz. 166-167). Daaruit volgt, zooals hij terecht laat opmerken, dat bedoelde dochter van Boudewijn, die non is, onmogelijk uit zijn huwelijk met Judith kan zijn gesproten en dus de vrucht is van een eerste huwelijk of een buitenechtelijk kind.

Blz. 50. — Ingevolge de wijziging van mijn zienswijze (zie aanmerking betreffende blz. 14) in zake de uitgebreidheid van de Gentergouw, ben ik tot de overtuiging gekomen dat de Sint-Pieters-abdij niet in de Kortrijkergouw, doch wel in de Gentergouw gelegen is. Alle gronden om aan Boudewijn I het bezit van de Kortrijkergouw toe te schrijven vallen dus weg ; doch in stede van een wankel redeneering, komen thans sterke argumenten het hem toekennen van de Gentergouw staven : hij doet een aanzienlijke schenking aan de Sint-Pietersabdij die in deze gouw gelegen is, en wordt er later abt van. Indien Boudewijn I zoo goed als zeker de gouwen van Gent en Waas heeft gehouden, wordt het nog waarschijnlijker, dat hij aan Waltcaud is opgevolgd.

J. DHONDT.